

BERN SÖZLEŞMESİ VE TÜRKİYE’NİN KATILIM SÜRECİ*

KADİR KURT**

Z

Bu makalede, bir dönem Lozan Antlaşması ile Türkiye’nin taraf olmayı yükümlendiği edebî, ilmî ve artistik eserlerin korunması hakkındaki Bern Sözleşmesi’ne katılım süreci, dönemin hkmetine konu hakkında yetki kanununun çıkarıldığı 1952’ye kadar ele alınmıŐtır. Tercümenin kültürel inşa araçlarından biri olarak kullanıldığı bu süreçte Türkiye’nin uzun bir süre boyunca sözleşmeye katılmamasının da cevapları aranmıştır. Anlam ifade etmesi bakımından konunun telif haklarıyla aynı doğrultuda ele alınması, Türkiye’de yeni bir telif hakkı kanunu oluŐturmadaki gecikmenin sebepleri arasında Batı ile uyum ve Bern Sözleşmesi’nin yeri de incelenmiŐtir.

Anahtar Kelimeler: Bern Sözleşmesi, Edebî-Fennî ve Sınaf Mülkiyet, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Hakk-ı Telif, Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye, Lozan Antlaşması, Telif Hakları.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalıŐma bulunmamaktadır. / There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doktora Đrencisi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, kadir.kurt@windowslive.com
ORCID: 0000-0002-2793-9056

KADİR KURT

BERNE CONVENTION AND TURKEY'S PARTICIPATION PROCESS

ABSTRACT

In this study, participation process to the Berne Convention of which Turkey undertook to be a party with the Treaty of Lausanne and which is about the protection of literary, scientific and artistic works was discussed until 1952 when the empowering act was introduced to the government of the period about the issue. In this process where translation was used as one of the cultural construction tools, answers were sought on why Turkey could not participate in this convention for a long time. The importance of the Bern Convention and the compliance of Turkey with the West were examined among the reasons that delay the legislation of new copyright.

Keywords: Bern Convention, Copyright, Law on Intellectual and Artistic Works, Literary and Scientific Property, Literary-Scientific and Industrial Property, Treaty of Lausanne.

GİRİŞ

Bugün genel anlamda telif hakları kavramıyla bilinen, “bir fikir ve sanat eseri meydana getiren kimsenin bu eserden doğan haklarının bütünü” diye tanımlayabileceğimiz edebî, ilmî ve artistik eserlerin himayesi, tarihî seyri içinde birçok evreden geçmiştir. Günümüzde bir bütün olarak değerlendiriliyor, telif hakkı tabiriyle genel anlamı verebiliyor ve eser sahipleri de kapsamı geniş ve ayrıntılı kanunlarla korunabiliyorken konunun tarihî seyri içinde belirli bir zamana kadar bunların varlığından söz etmek olanaksızdır. Eser sahipleri, belirli bir zamana kadar bazen bütün bütün bazen de kısmi olarak haklarından yoksun kalmışlardır. Bir vakitten sonra devletler yaptıkları kanunlarla eser sahiplerinin haklarını az ya da çok tespite ve korumaya çalışmışlardır ki tartışmaların başladığı yer de burasıdır. Hangi hukuk dalı altında ele alınacağı bile tartışmaya neden olan konuyu kimi devletler ticari hukuk, kimisi arazi hukuku olarak değerlendirmiştir. Özel hukuk olarak kabul edilip edilmemesinin tartışma konusu olması da bir yana hakkın nasıl verildiği de üzerinde tartışılan bir diğer husustur. Kimi devletlerde bu hak bir “imtiyaz” olarak verilmiş, daha doğrusu “bahş” edilmiş, kimilerinde mülkiyet esası kabul edilmiştir. Kimi devletlerde eserin, kimilerinde yazarın tabiiyeti göz önüne alınmış, kimilerinde faaliyet gösterilen yere göre düzenleme yapılmıştır. Ayrıca himayenin müddeti kaç yıl olmalı gibi sorulara da cevaplar aranmıştır. Ancak belirli bir tarihe kadar yapılan kanunlar bir bütün hâlinde değil çeşitli kanunların hükümleri arasında yer almıştır.

En büyük sorun ise yabancı, yani başka dilden tercüme edilen eserlerin himayesinde meydana çıkmıştır. Birçok devlet, kendi vatandaşı olmayan eser sahiplerine himaye sağlamamış, sağlayan devletler ise sınırlı kalmıştır. Himaye sağlayan devletlerde tercüme edilen bir eserin sil baştan yeni kaleme alınmış bir eser mi yoksa kaynak metnin tekrar basımı olarak mı düşünüleceği tartışma konuları arasındadır.

Eser sahibi hakları, kendi tarihî seyri içinde gelişimini sürdürürken uluslararası düzeyde de tartışma konusu olmaya başlamıştır. Bu noktadan sonra problem, uluslararası kabul görececek bir sözleşme metni oluşturmak ve bunu kabul ettirmek olmuştur. Bu amaçla “Bern Sözleşmesi” ve sözleşmenin etrafında “Bern Birliği” oluşturulmuş, taraf olan devletler konuya böylece çözüm bulmaya çalışmışlardır. Tabi bu çözüm, kendi tarihî seyri içinde yıllara

mal olmuş ve sürekli yenilenmiş, kabul ettirme de karakterini uluslararası siyasetten almıştır. Biz bu makalede konunun hukuki yönünden çok Türkiye’de uluslararası boyuta tekabül eden tarihî seyrini inceleyeceğimizden bu konulara sayfalarımızda fazlaca yer veremeyeceğiz fakat bu tarihî seyrin anlaşılmasını diye yabancı ülkelerde konunun gelişimine dair genel anlamda örnekler vereceğiz.

Konuya isim olan sözcüklere baktığımızda karşımıza erken kullanım olarak “mülkiyet-i edebiye ve fenniye”, çok nadir olarak da “mülkiyet-i edebiye, fenniye ve bedîiyye” kavramları çıkar. Bunların yanında birbirinin eş anlamlıları olan kelimeler de eklenerek kavram niteliğinde konu başlıklarının kullanılmaya başlanması, biraz daha sonralarıdır. Örneğin “edebî, ilmî ve bedî eserlerin himayesi”, “edebî, ilmî ve artistik eserlerin himayesi” ya da “edebî, ilmî ve sanatsal eserlerin himayesi” kavramlarını görebiliriz. Buradaki “ilmî” sözcüğü yerine “fennî”, “eserler” sözcüğü yerine de “âsâr” sözcüğü eklenerek kavramların sayısı artırılabilir. Ayrıca yapılan bir kanuna adını veren “Hakk-ı Telif” de kullanılan kavramlar arasındadır. Son olarak bunların tümü “Fikir ve Sanat Eserlerinin Korunması” başlığı altında toplanmıştır. Biz bu makalede daha çok basıma müsait olan, özellikle “edebî” ya da “ilmî” diye ifade edilen faaliyetlere ağırlık vermeyi uygun gördük. Kullanacağımız kavram da “edebî mülkiyet” olacaktır. Bu yüzden sınırlarımızı “mülkiyet-i edebiye ve fenniyeden maksûd olan, bir müellifin eserinin tab’ ve temsili hakkına münhasıran malik olması keyfiyetidir” tanımını ile çiziyoruz.

I. Dünyada ve Osmanlı Devleti’nde Edebî Mülkiyetin Durumu

Konuyu 19. yüzyılın ikinci yarısından alıp yüz senelik bir gelişim çizgisi üzerinde aktaracağımızdan edebî, fennî ve artistik mülkiyetin ne olduğu hakkında tek bir tanım doğru olmaz. Bu yüzden edebî, fennî ve artistik mülkiyetin/hakkın tanımlanmasını üç biçimde yapacağız. Buna göre: “Mülkiyet-i edebiye ve fenniyeden maksûd olan, bir müellifin eserinin tab’ ve temsili hakkına münhasıran malik olması keyfiyeti¹”, yahut “Fikir, zekâ ve his mahsulleri üzerinde onları vücuda getirenlerin haiz oldukları haklar²” diye tanımlayabiliriz. Daha genel bir tanım yapmak gerekirse “Bir fikir ve sanat eseri meydana getiren kimsenin bu eserden doğan haklarının bütünü³”

¹ Sait Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında”, *Servet-i Fünûn*, S 1072, 8 Kânunuevvel 1327, s.131-140.

² *Türk Hukuk Lügati*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s.97.

³ *Türkçe Sözlük*, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s.2180.

diyebiliriz. Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere eser, doğal olarak bu fikir ve zekânın dışı yansımış hâli olmaktadır.

Burada verilecek birkaç örnek dünyada edebî, fennî ve artistik mülkiyet haklarının yirminci yüzyılın başına kadar nasıl gelişim gösterdiğinin incelenmesi ve konunun anlaşılması bakımından önemlidir⁴. Almanya’da edebî, fennî ve artistik mülkiyet üç çeşit kanuna tabi tutulmuştu. İki 11 Haziran 1870 tarihli müellif haklarıyla alakalı yazılar, resimler, musiki ve tiyatro eserlerini kapsayan kanundu. Bu kanunun birinci maddesinde bir yazıyı mekanik aletler vasıtasıyla basma ve çoğaltma hakkının o yazının müellifine ait olduğu kabul edilmişti. Sekizinci maddeye göre bu hakkın müddeti, müellifin hayatı ve vefatından sonra otuz sene devam ederdi. İkincisi endüstriyel tasarımlarla alakalı olarak müelliflerin haklarını belirleyen ve bu hak müddetinin yine müellifin hayatı boyunca ve vefatından sonra otuz sene devam edeceğinin belirtildiği 9 Ocak 1876 kanunu ve üçüncüsü fotoğrafların taklitten korunması için yürürlüğe konan, müddetin fotoğrafların neşrinden itibaren beş sene olarak belirlendiği 10 Ocak 1876 tarihli kanunlardı. Bu kanunlar 1907’de tadil edilmiş ve ortaya bir kanun konulmuş, “mülkiyet” kelimesi değil “hakk-ı müellif” tabiri kullanılmıştı⁵.

Fransa’da 19 Ocak 1791 kanunu, tiyatro müelliflerinin hukukunu temin ederdi. Bu kanunun üçüncü maddesinde “berhayat olan müellifinin âsârı, bütün Fransa arazisi üzerinde umâma küşâda hiçbir tiyatrodâ müellifinin rızâyı sarîh ve tahrîrisi istihsâl edilmedikçe mevki-i temâşaya vaz’ olunmayacağı ve aksi takdirde temâşa hâsılatının müellif menfaatine olarak kâmilan müsadere olunacağı” beyan edilmekteydi⁶. Ayrıca ceza kanununun dört yüz seksen ikinci maddesi de ihlal durumunda ceza teminatı vermekteydi. Doğrudan doğruya edebî, fennî ve artistik mülkiyetten bahseden kanun ise 19 Temmuz 1793 tarihliydi ve ilgili konuda Fransa kanunlarının temelini bu kanun oluşturmaktaydı. Bu kanunun diğer bazı kanunlarla tamamlanması,

⁴ Elliye aşkın ülkenin yirminci yüzyılın başına kadar konuyla alakalı hukuk metinleri için bk. Ernst Röthlisberger, **Gesetze über das Urheberrecht in allen Ländern: nebst den darauf bezüglichen Internationalen Verträgen und den Bestimmungen über das Verlagsrecht**, Verlag von G. Hedeler, Leipzig 1902, s.3-410; İki dünya savaşı arası dönemde yapılan kanunlar için bk. Andreas B. Schwarz, “Yabancı Memleketlerde Telif Hukukunun Bugünkü Durumu”, Çev. Bülent Davran, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C VII, S 2-3, 1941, s.519-540.

⁵ Hikmet, a.g.m., S 1072, s.131-140.

⁶ Hikmet, a.g.m., S 1072, s.137.

konu hakkında tek bir kanunun değil çeşitli kanunların varlığını getirdi. Birçok kez (1820-1841-1881 ve 1884'te) bu ayrı ayrı kanunları tek bir kanun hâline getirmeye teşebbüs edilse de bir neticeye varılamadı. 19 Temmuz 1793 kanununun birinci maddesinde “her nevi muharrerâtın müellif ve muharrirleri, musikî bestekârları, ressamlar eserlerini cumhuriyet arazisi üzerinde satmak, sattırmak ve tevzi’ etmek ve bu âsâr üzerindeki hakk-ı temliklerini kısmen veya tamamen âhara ifrağ etmek hakkına, bütün müddet-i hayatlarıncâ devam etmek üzere münhasıran malik olacaktır” denmekteydi. Bu kanunun himaye müddetine ait kısmı çeşitli tarihlerde (5 Şubat 1810 ve 8 Nisan 1854 kararnamele ve 14 Temmuz 1866 kanunu) tadilata uğramış ve 1866 kanunuyla bu müddet müellifin vefatından sonra elli seneye kadar devam etmek üzere tadil edilmişti. 1866 kanununda mülkiyet tabiri kullanılmamıştı⁷.

İngiltere hukukunda da konu hakkında birlik yoktu, bir kısmı yazılı hukuka, diğer kısmı teamüle dayanmaktaydı. Bunların bir kısmı meselenin ülke sınırlarındaki durumunu, diğer bir kısmı uluslararası vaziyeti ve üçüncü bir kısmı da sömürgelerdeki uygulamayı düzenlemekteydi. 1 Temmuz 1842 tarihli kanun müellif haklarından bahsetmekte, üçüncü maddesine göre hak müddeti müellifin hayatı boyunca ve vefatından yedi sene sonra ile sınırlanmaktaydı. Eğer bu yedi sene ile eserin neşrinden itibaren kırk iki sene geçmemiş ise bu kırk iki seneyi doldurmak üzere bu müddet uzatılabilirdi⁸.

Japonya’da 28 Aralık 1887 tarihli imparatorluk emrinin birinci maddesinde “müellifin hakk-ı temlikî tabiriyle bir eser-i edebî, resim neşreden kimsenin sa’yından münhasıran temin-i istifade etmesi imtiyâzı anlaşılır” denilerek imtiyâz esası kabul edilmişti. Rusya’nın 1886 tarihli mülkiyet-i edebiye ve fenniyeden bahseden kanunu sansür ve matbuat hakkındaydı. Bu kanunda hak müddeti, müellifin vefatından sonra elli seneye kadar devam ediyordu⁹.

Osmanlı Devleti’nde telif hakkının korunmasıyla ilgili ilk ibarenin 1850 tarihli Encümen-i Dâniş Nizamnamesi’nde geçtiğini söyleyebiliriz. Ancak Encümen-i Dâniş’in telif veya tercüme edilen esere hak teslimi için bu esere lüzum görmesi, lüzumu dışında yapılan ve Encümene sunulan telif ve tercümelerin ise faydalı olduğunun düşünülmesiyle hak elde edilebilirdi. Bu

⁷ Hikmet, a.g.m., S 1072, s.131-140.

⁸ A.y.

⁹ A.y.

hakka göre karşılığında verilecek mükâfat da “umûr-ı maârife edilen hizmete göre” derecelere ayrılmıştı. Dolayısıyla Encümen-i Dâniş Nizamnamesi, basılan her eseri ve müellifi kapsamıyordu¹⁰. Eser sahibini korumaya yönelik diğer bir ifade ise 15 Şubat 1857 tarihli “Matbaa Nizamnâmesi”nde geçmekteydi. Bu nizamnamenin sekizinci maddesindeki “Müellifine bir nevi mükâfât ve emsâline tâziyâne-i şevk olmak üzere her müellif hakkında kayd-ı hayat şartıyla imtiyâz verilmesi nizâm dâhilinde olmakla” ifadesi, müellif hukukuna dairdi¹¹. 3 Mart 1857’de kitap basımına ilişkin yedi maddeden oluşan “Kitap Tabı Hakkında Nizamnâme”nin ikinci maddesinde geçen “Müellifine bir nevi mükâfât ve emsâline tâziyâne-i şevk olmak üzere her müellif hakkında kayd-ı hayat şartıyla imtiyâz verilerek müddet-i hayatında kendisinden başkası telif eylediği kitabı bastıramayacaktır” ifadesi ile müellifin bir kısım hakkı teminat altına alınmıştı¹². 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümâyûnu’nda da edebî mülkiyete ilişkin kayıtlar bulmak mümkündür. İlgili kanunnamenin iki yüz kırk birinci maddesinde “Müellifinin imtiyâzâtı aleyhine olarak kitap basan ve bastıran ve imal ve icrâsı bir şahsa yahut bir şirkete imtiyâz olarak hasredilmiş olan şey’i yapan ve yaptıran kimse bir nevi sahtekârlık etmiş olacağından tabettirdiği kütüb ve saire veyahut yaptırdığı şeyler zabıtla sâhib-i imtiyâza verilir ve beş mecdiye altınından yüz mecdiye altına kadar cezayı nakdî alınır” ibaresi vardı¹³. 11 Eylül 1872’de, 3 Mart 1857 tarihli “Kitap Ta’bı Hakkında Nizamnâme” tadil edilmiş, 3 Mart 1857 tarihli nizamnamenin yedinci maddesi çıkarılmış, numarasız kayıtlar eklenmişti¹⁴. Bu tadilin getirdiği yenilik ise bir eseri vücuda getirenlere “tercüme hakkının” da verilmiş olmasıdır. Böylece Osmanlı hukuk literatürüne müellifin tercüme hakkı da girmiş, herhangi bir müellifin eseri herhangi bir dile çevrilecek olursa müellifin bundan fayda sağlamasının önü açılmıştı. Tercüme eserin hak müddeti ise yirmi sene olarak belirlenmişti. Telif hakları konusunun sadece belirli bir kısmına temas etmesi ise bu nizamnamelerin eksik kalan kısmı olmuş, eksiklik içtihatla giderilmeye çalışılmıştı. Müellifin eseri üzerindeki hakkının onun hayatta kaldığı süreye

¹⁰ Encümen-i Daniş Nizamnamesi için bk. **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, İrade, Meclis-i Valâ (İ.MVL), nr: 208/6740; Encümen-i Dâniş’in kuruluşu ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk. Tacettin Kayaoğlu, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi, İstanbul 1998.

¹¹ **Düstur**, I. Tertip, C II, s.227-228.

¹² **Düstur**, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282, s.697-698. (Bu Düstur tertip dışıdır)

¹³ **Düstur**, I. Tertip, C I, s.590-591.

¹⁴ **Düstur**, I. Tertip, C II, s.229-230.

bağlanmış olması ve bu hakkın “imtiyaz” olarak verilmesi, Osmanlı Devleti’nde eser himayesi konusunda “imtiyaz esasının” kabul edildiğini göstermektedir¹⁵. Ancak tüm bu nizamnamelerin telif haklarını korumada yetersizliğinden olacak ki Osmanlı Devleti’nin son dönemdeki tartışmalarından biri de “mülkiyet-i edebiye” kanununun olmamasından dolayı bazı gazete ve dergilerin bu kanuni boşluktan yararlanmaları konusudur. Örneğin 1899-1904 arasında iki yüz elli bir sayı çıkan *İrtikâ* gazetesi, *Servet-i Fünûn*’dan bazı yazıları iktibas etmiş, Hüseyin Cahit (Yalçın) ise bu iktibasların kendilerinden habersiz yapıldığını iddia etmiş, *Hayat-ı Matbûât* makalelerinin altında “çalıntı eserleri” ilan etmeye başlamıştır. *İrtikâ*’nın *Terakkî* isimli bir mecmuadan yine iktibas yoluyla yazılar nakletmesi, *Terakkî*’nin *İrtikâ*’yı “hırsızlıkla” suçlamasına neden olmuş, *İrtikâ* bu suçlamaya “sirkat (çalma-hırsızlık)” ile “nakl-i âsâr (eser nakli)” arasında farklar olduğu, kendilerinin ikincisini yaptıkları, Osmanlı’da “mülkiyet-i edebiye” kanunu olmadığı için de bunun suç sayılamayacağı cevabını vermiştir. *İrtikâ* ile benzer yayın yapan *Malumât* mecmuasında da edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin 1886 Bern Sözleşmesi’ni tamamlamak üzere yapılacak kongreden Doğu ülkelerinin muaf tutulmasına dair fikirler beyan edilmiştir. *Malumât*, bu talebini Doğu milletlerinin fen bilimleri konusunda çok geride olduklarını, böyle bir yasal engel oluşması hâlinde tercüme faaliyetlerinin sekteye uğrayacağını beyan ederek savunmuştur¹⁶.

Osmanlı Devleti’nde ilgili ilk kanun ise 8 Mayıs 1910’da “Hakk-ı Telif Kanunu” ismiyle oluşturulmuştu¹⁷. Bu kanunda edebî ve fennî eserler için “mülkiyet” tabiri kullanılmış, “her nevi mahsulât-ı fikriyye ve kalemiye üzerinde sahiplerinin bir hakk-ı temlikî vardır” hükmüyle de imtiyaz esasının yerine “temlik esası” kabul edilmişti¹⁸. Hakk-ı Telif Kanunu, Osmanlı’dan sonra Türkiye Cumhuriyeti tarafından devam ettirilmiş, 5846 sayılı Fikir ve

¹⁵ Hikmet, a.g.m., S 1072, s.131-140; *Düstur*, I. Tertip, C III, s.431-432.

¹⁶ İsmail Alper Kumsar, “Servet-i Fünûn’a Muhalif Bir Süreli Yayın: *İrtikâ*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S 38, 2015, s.185.

¹⁷ *Düstur*, II. Tertip, C II, s.273-279.

¹⁸ Hikmet, a.g.m., S 1072, s.137.

Sanat Eserleri Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1952’ye kadar kullanılmıştır¹⁹.

Birkaç devletin kendi vatandaşlarına uyguladığı himayeyi kısaca inceledikten sonra yabancı eserleri himayeye yönelik adımlarına göz atalım. Devletler, yabancı eserlerin himaye edilmesinde çeşitli yollar izlemişlerdi. Bunlar; “müellifin tâbiyyeti ve eserin basıldığı yer, yalnız müellifin tabiiyeti, yalnız eserin tabiiyeti” olarak üç gruba ayrılabilir. Almanya’da 1870 kanununun on altıncı maddesi ve 1876 kanununun yirmi dördüncü maddesi hem müellifin vatandaşlığını hem de eserin basıldığı yeri dikkate alır. Bu kanunlar Almanya sınırları içinde veya yurtdışında Almanlar tarafından neşrolunan eserlere uygulanabildiği gibi Almanya’da neşriyat yapan bir yayıncı nezdinde neşrolunmuş yabancı müellif eserlerine de uygulanabilir. Macar kanununun yetmiş dokuzuncu maddesi de aynı kuralı kabul ettiği gibi asgari iki seneden beri Macaristan’da devamlı bir surette ikamet eden şahısların eserlerini de himaye eder. İsviçre kanununun onuncu maddesi de aynı hükümleri kapsar²⁰.

Fransa’da yabancı eserlerin himayesi 28 Mart 1852 kararnamesiyle düzenlenmiş ise de bu himayeyi iki devreye ayırmak mümkündür. Birinci devre 28 Mart 1852 kararnamesinden önceki devredir. Bu devrede Fransa dâhilinde neşrolunan eserlerin hepsi, müelliflerin tabiiyeti mevzubahis olmaksızın himaye olunuyordu. Böylece müellifin tabiiyeti değil eserin tabiiyeti mevzubahis ediliyordu. Bir eser Fransa dâhilinde neşredilmek ile Fransız tabiiyetini ediniyor ve Fransa kanununa uygun olarak himaye olunuyordu. Yurt dışında neşrolunan eserler ise müellifleri Fransız tabiiyetinde bulunsalar bile Fransa’da himaye olunmuyordu. Eserin yabancı devlette neşrolunması esere yabancı tabiiyeti getiriyor ve müellifinin Fransız olması, ona Fransa dâhilinde bir himaye sağlamıyordu. Bu suretle edebî, fennî ve artistik himaye araziye tabi hukuktan sayılıyor ve müellifin tabiiyeti değil eserin tabiiyeti söz konusu ediliyordu. Fransa’da yayımlanan yabancı eserler burada himaye edildiği hâlde, yabancı devletlerde neşredilen Fransızların eserleri Fransa sınırları içinde himaye edilmiyordu. 28 Mart 1852 kararnamesi

¹⁹ **Resmî Gazete**, S 7981, 13 Aralık 1951, s.2398-2406. İlgili hükme göre kanunun kırk ikinci ve kırk üçüncü maddelerinin kanunun yayımından itibaren, diğerlerinin ise 1 Ocak 1952’de yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir.

²⁰ Sait Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında”, **Servet-i Fünûn**, S 1075, 19 Kânunuevvel 1327, s.196-199.

ile başlayan ikinci devre ise yabancı ve yurtdışında neşrolunan eserlere genel anlamda himaye sağladı. Çünkü neredeyse her devlette birinci devrede Fransa’da yürürlükte olan usul kabul edilmişti. Yani bir devletin arazisi üzerinde yayımlanan eserler himaye edildiği hâlde hiçbir devlet müellifinin diğer bir devlet arazisi üzerinde yayımladığı eserine himaye temin etmiyordu. Çoğu devlette hukuken aynı surette kabul edilmiş olan bu usul, faaliyette Fransa için zarara yol açıyordu. Bu nedenle 28 Mart 1852 kararnamesi yabancı ve yurtdışında neşrolunan eserlere himaye sağladı. Bu kararnamenin birinci maddesinde “memâlik-i ecnebiyede neşrolunan ve kânûn-ı cezanın dört yüz yirmi beşinci maddesinde tâdâd olunan âsârın Fransa arazisi üzerinde taklidi bir cünha teşkil eder” hükmü vardı. Fakat bu kararname yabancı eserlerin Fransa sınırları içinde himaye olmaları için evvelce neşrolundukları devlette himaye edilmiş olmaları lazım geldiğini beyan etmekteydi. Ayrıca Fransa kanununun bahşedeceği himaye de asıl devlet kanununun temin ettiği himaye derecesini aşamayacaktı²¹.

Diğer bir kısım devletler ise yalnız müellifin tabiiyetini dikkate almışlardı. Bunlar vatandaşlarına ait eserleri, basım yeri neresi olursa olsun himaye eder, yabancılar, eserlerini bu devletin arazisi üzerinde neşretseler bile himaye edilmezlerdi. Böyle iken “karşılıklı muamele esası” bu kanunlarda dikkate alınmıştı. Bolivya kanununun dokuzuncu maddesi, İspanya kanununun ellinci maddesi, Yunan Ceza Kanunu’nun dört yüz otuz üçüncü maddesi, Meksika Medeni Kanunu’nun bin üç yüz seksen altıncı maddesi örnek gösterilebilir²². Kuzey Amerika da bu sınıfa dâhil edilebilir ki hiçbir

²¹ Hikmet, a.g.m., S 1075, s.196-199.

²² Sait Hikmet Bey, 1923’te Ankara’da, “Servet-i Fünûn” dergisindeki makalelerinden yararlanarak “Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye” isimli kitabını yayımlamıştır. Gerek bu makalelerde gerek kitabında, yukarıdaki paragrafta geçen kanunların isimlerini ve tarihlerini vermemiştir. Ancak Sait Hikmet Bey’in Ernst Röthlisberger tarafından derlenen ve Almanca olarak yayımlanan bir kitaptan yararlanması olağan dâhilindedir. Yoksa çok çeşitli dilleri bilmesi ve o hukuk metinlerine de ulaşması gerekirdi. Ernst Röthlisberger’in kitabına baktığımızda Sait Hikmet’in Bolivya kanunundan kastettiğininin 13 Ağustos 1879 tarihli Edebî ve Sanatsal Mülkiyet Kararnamesi, İspanyol kanunundan kastın 10 Ocak 1879 tarihli Fikri Mülkiyet Kanunu, Yunan kanunundan kastın 1833 tarihli Yunan Ceza Kanunu, Meksika kanunundan kastın 14 Aralık 1883 tarihli Medeni Kanun olduğu anlaşılmaktadır. Sait Hikmet’in kitabı için bk. Sait Hikmet, **Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1339/1923. Ernst Röthlisberger’in kitabı için bk. Röthlisberger, a.g.e., s.9-232.

karşılıklı muamele esasını mevzubahis etmeksizin vatandaşları ve arazi üzerinde yerleşik kişileri himaye etmektedir²³.

Üçüncü kısım devletler ise karşılıklı muamele istisna edilmek üzere yurtdışında neşrolunan eseri himaye etmezlerdi. Avusturya kanununun kırk dokuzuncu maddesi²⁴, Danimarka'nın 29 Aralık 1857 kanunundaki yirmi üçüncü madde, İngiliz hukuku, İtalyan kanununun kırk dördüncü maddesi örnek verilebilir²⁵. Şili kanununun ikinci maddesi karşılıklı muamele esasını da reddetmekteydi²⁶. Fakat eserleri Şili'de basım ve yayına teşvik için, Şili sınırları içinde eserlerini yeniden bastıranlara özel bir himaye bahşederdi ki bu himaye on sene ile sınırlıydı²⁷.

Hakk-ı Telif Kanunu'nun çeşitli maddelerinden anlaşıldığına göre Osmanlı Devleti'nde eser yayımlayan yazarların tabiiyetleri mevzubahis olmaksızın himaye olacakları, müellifinin değil, eserin tabiiyeti esas kabul edildiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen yabancı yazar ve eserlere Osmanlı'da himaye temin edilmemektedir²⁸.

II. Edebî Mülkiyete Uluslararası Himaye Arayışı: 1886 Bern Sözleşmesi

Devletler iç hukukta kabul ettikleri kanunları ile ancak kendi sınırları içinde yerli ya da yabancı eser ve yazarların haklarını koruma altına alabilirler. Yoksa kendi sınırları içinde çıkardıkları kanunlar ile başka bir devlet sınırlarında bulunan eserleri yahut yazarlarını himaye edemezler. Bu noktaya kadar her devlet kendi sınırları içinde hukuk mevzuatıyla konuyu az-çok halledebiliyorken güçlük, kendi vatandaşına ait eserin diğer devletler arazisi üzerinde himayesini temin etmekte başlıyordu. Yurt dışında basım-yayım yapan bir müellif ya da basım-yayımı yapılan bir kitap, eğer faaliyette

²³ Hikmet, a.g.m., S 1075, s.196-199.

²⁴ Sait Hikmet Bey burada da kanun ismi vermiyor ancak kastedilenin 26 Aralık 1895 edebiyat, sanat ve fotoğraf eserleri ile ilgili telif hakları kanunu olduğu anlaşılıyor. Bk. Röthlisberger, **a.g.e.**, s.183-192.

²⁵ Sait Hikmet Bey burada da kanun ismi vermiyor ancak kastedilenin 19 Eylül 1882 tarihli telif hakları kararnameyi olduğu anlaşılıyor. Bk. Röthlisberger, **a.g.e.**, s.128-137.

²⁶ Sait Hikmet Bey burada da kanun ismi vermiyor ancak kastedilenin 24 Temmuz 1884 tarihli edebî mülkiyetle alakalı kanun olduğu anlaşılıyor. Bk. Röthlisberger, **a.g.e.**, s.33-34.

²⁷ Hikmet, a.g.m., S 1075, s.196-199.

²⁸ Sait Hikmet bu iddiasını, kanun metninde yurtdışında basılan kitaplara dair herhangi bir kayıt olmamasına ve şimdiye kadar yapılan (1911'e kadar) konferanslara katılım sağlanmamasına dayandırmaktadır. Bk. Hikmet, a.g.m., S 1075, s.196-199.

bulunduğu ülkenin kanunlarında himaye maddesi varsa korunuyor, faaliyette bulunulan ülkenin kanunlarında yabancı eserlerin haklarına dair madde yoksa himayeden mahrum kalıyordu. Hakların korunmasını sağlamak için ikili sözleşmelere gerek vardı. Bazı devletler bu sözleşmeleri yaparken bazıları yapmayarak sınırları dâhilinde yayımı yapılan yabancı eserleri ve kendi vatandaşlarının ülkeleri dışındaki faaliyetlerini himayeden mahrum bırakıyorlardı. Karşılıklı yapılan her sözleşme, farklı bir noktadan hareketle düzenlendiğinden konu hakkında birlikten yoksun metinler ortaya çıkıyor, örneğin bir devletin dört devletle yapmış olduğu sözleşmelerin her birinin maddeleri diğerlerinden farklı olabiliyordu. Ayrıca iç hukuk metinlerinde de her millete aynı hak ve salahiyet verilmiyor “en ziyâde mazhar-ı müsâade millet” uygulaması, karşılıklı iyice artırıyor²⁹.

Tüm bu durumlar iyelerin haklarının korunmasına yönelik daha basit, sade, toplu, etkili ve genel geçer olacak diğer bir yol arayışını getirdi. Mülkiyet-i edebiye ve feniye hakkında birlik kurma fikirleri ortaya sürülmeye başlandı. Bern Sözleşmesi’ne giden süreçte 1878’de Paris’te Victor Hugo tarafından kurulan “l’Association Littéraire et Artistique Internationale” isimli derneğin düzenlediği konferanslar önemliydi. Bunlar ile görüşmelerin, fikir alışverişlerinin, çeşitli tekliflerin düşünülmesinin önü açıldı. Dernek 20-27 Mayıs 1882 tarihleri arasında Roma’da bir kongre düzenledi³⁰. 1883’te Bern’de bir kongre düzenlenmesi kararı alındı ve 10-13 Eylül 1883 tarihleri arasında Numa Droz’un başkanlığında Bern’de düzenlendi. Burada “Pour constituer une Union generale pour la protection des droits des auteurs sur leurs œuvres littéraires et artistiques (manuscrites)”, “Convention Establishing a General Union for the Protection of the Rights of Authors in their Literary and Artistic Works” isimli on maddeden oluşan bir sözleşme taslağı hazırlandı³¹. Cemiyet ile devletlerarasında aracılığı ve hazırlanan taslağı devletlere tebliğ ile bu taslağın içeriğini görüşmek üzere konferanslara davet görevini İsviçre kabul etti. 3 Aralık 1883’te ise “tüm uygar ülkelere”

²⁹ Sait Hikmet, “Mülkiyet-i Edebiye ve Feniye Hakkında”, *Servet-i Fünûn*, S 1081, 19 Kânunuevvel 1327, s.348-354.

³⁰ Roma Kongresi programı için bk. *Bulletin de l’Association Littéraire Internationale*, Numéro 14, Paris Avril 1882, p.2; Derneğin 1878’den 1882’ye kadar faaliyetleri için 1-13 numaralı bültenlerinden bilgi alınabilir.

³¹ 10-13 Eylül 1883 tarihli Bern Konferansı’nda hazırlanan taslak ve yapılan konuşmalar için bk. *Bulletin de l’Association Littéraire Internationale*, Numéro 18, Paris Novembre 1883, p.1-24; Aynı bülten arşivlerimizde de mevcuttur: *BOA*, Hâriciye Nezâreti İdare (HR. İD.), nr: 1850/1.

taslak gönderildi ve 1884'te bir konferans toplanıp sözleşme yapılacağı bilgisi verildi³². Osmanlı Devleti de davet edildi fakat konferansa katılım uygun görülmedi³³. 8-19 Eylül 1884'te İsviçre Parlamento binasında, "Conseil des Etats" salonunda ilk diplomatik konferans yapıldı. Almanya, Avusturya-Macaristan, Belçika, Kosta Rika, Fransa, Haiti, Paraguay, Hollanda, Salvador, İsveç, İsviçre, İngiltere, Norveç devletleri 8 Eylül 1884'te Bern'de bir araya geldi. İngiltere bu toplantıya dinleyici sıfatı ile katıldı. Sonuç olarak bir sözleşme metni kaleme alındı³⁴. Bu metin birçok tartışmayı beraberinde getirdiğinden 7 Eylül 1885'de bunu tadil etmek üzere bir konferans daha toplandı, 18 Eylül 1885'e kadar yine Numa Droz'un başkanlığında devam etti³⁵. Konferansa İspanya, Kuzey Amerika, İtalya, Arjantin, Tunus da katıldı, Avusturya-Macaristan ise bir yıl önce katılmışken şimdi temsilci göndermemişti. Yapılan toplantıların ardından bir sözleşme metni kaleme alındı. Temsilciler artık tadilinin olmaması ve sözleşmeyi kabul edenlerin imzalarını atmaları için 1886'da Bern'de son bir konferans düzenlenmesini kabul ettiler³⁶.

6 Eylül 1886'da Bern Konferansı toplandı³⁷. Hazır bulunan devletler Almanya, Belçika, İspanya, Kuzey Amerika, Fransa, İngiltere, Haiti, İtalya, Japonya, Liberya, İsviçre, Tunus'tu³⁸. Sözleşme; esas metin, ek maddeler, hitam protokolü ve imza mazbatasından oluşan dört bölüm olarak hazırlandı³⁹. Sözleşmenin tasdik süresi bir yıldır. Yürürlüğe 5 Aralık 1886'da girmesi kararlaştırıldı. Bu devletlerden Kuzey Amerika ve Japonya imzadan

³² **The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986)**, International Bureau of Intellectual Property, Geneva 1986, p.19.

³³ BOA, Hâriciye Nezâreti Tahrirat Kalemi (HR. TH.), nr: 52/79.

³⁴ Konferansa tutanakları ve 1884 taslağı için bk. **Actes de la Conférence Internationale pour la Protection des Droits d'Auteur Réunie à Berne (8-19 Septembre 1884)**, Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1884, p.7-87.

³⁵ Konferans tutanakları ve 1885 taslağı için bk. **Actes de la 2me Conférence Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques Réunie à Berne (7-18 Septembre 1885)**, Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1885, p.7-81.

³⁶ **The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986)**, p.19.

³⁷ Konferans tutanakları ve sözleşmenin orijinal metni için bk. **Actes de la 3me Conférence Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques Réunie à Berne (6- 9 Septembre 1886)**, Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1886, p.7-44.

³⁸ Hikmet, a.g.m., S 1081, s.348-354.

³⁹ Sait Hikmet, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1089, 5 Nisan 1328, s.531-537.

vazgeçtiler⁴⁰. Almanya, Belçika, İspanya, Fransa, İngiltere, Haiti, İtalya, Tunus, İsviçre, Liberya devletleri 9 Eylül 1886'da Bern Sözleşmesi'ni imzaladı⁴¹. Liberya hariç bütün devletler 5 Eylül 1887'de Bern Sözleşmesi'ni onayladı ve 5 Aralık 1887'de de Bern Sözleşmesi yürürlüğe girdi⁴².

Bern Sözleşmesi; 15 Nisan-4 Mayıs 1896 tarihleri arasında düzenlenen konferans ile 4 Mayıs 1896 da Paris'te⁴³, 14 Ekim-14 Kasım 1896 tarihleri arasında düzenlenen konferans ile 13 Kasım 1908'de Berlin'de⁴⁴, 20 Mart 1914'de Bern'de⁴⁵, 7 Mayıs-2 Haziran 1928 tarihleri arasında düzenlenen konferans ile 2 Haziran 1928'de Roma'da⁴⁶, 5-26 Haziran 1948'de

⁴⁰ Hikmet, a.g.m., S 1081, s.348-354.

⁴¹ Ernst Hirsch, "Bern Sözleşmesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C VII, S 1, 1950, s.134-137; **The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986)**, p.19; 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'nin tadilata uğramadan önceki hâli hakkında kısa bir değerlendirme için bk. Hikmet, a.g.m., S 1081, s.348-354.

⁴² İlhan Öztrak, "Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Korunması Yönünden Pozitif Hukuktaki Tarihi Gelişim", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C XXV, S 3, 1970, s.2.

⁴³ 1886 Bern Sözleşmesi ve 1896 Paris tadili orijinal Fransızca metni için bk. **Actes de la Conférence Réunie à Paris (15 Avril-4 Mai 1896)**, Bureau International de l'Union, Berne 1897, p.2-220; Bu tadilatla "Declaration Interpretive" ile "Acte Additional" isimli iki metin ortaya çıktı. "Acte Additional" metnini imza edip "Declaration Interpretive" metnini imza etmeyen devletler olduğu gibi "Acte Additional" metnini imzalamayıp "Declaration Interpretive" metnini imzalayan devletler de olmuştur. Örneğin Norveç "Declaration Interpretive" metnini imzalarken İngiltere ise "Acte Additional" metnini imzalamıştır. Buradan birlik kurmak için bir araya gelen devletlerin ayrıldığı sonucu çıkarılabilir. Birliğe dâhil devletlerarasında çeşitli ayrımlar yapılması buna örnektir. Fakat bazı esaslar üzerinde yine bir birlikten söz edilebilir. Bu iki metin hakkında değerlendirme için bk. Hikmet, a.g.m., S 1081, s.348-354.

⁴⁴ Konferansa ait dokümanlar, tutanaklar ve Berlin tadilatı için bk. **Actes de la Conférence Réunie à Berlin avec les Actes de Ratification (14 Octobre-14 Novembre 1908)**, Bureau de l'Union Internationale Littéraire et Artistique, Berne 1910, p.2-334. 1907'de Paris'te hazırlanan taslak metni için; **BOA**, Bâb-ı Alî Evrak Odası (BEO), nr: 3312/248332, lef 8 (Fransızca on sayfalık kitapçık olarak arşivlerimize girmiş bu belge "Avant-Projet de Revision Convention d'Union de Berne" başlığını taşımaktadır. Üzerindeki ifadeye göre 1907'de Paris'te hazırlanmıştır) Bern Sözleşmesi'nin Berlin tadilatı hakkında geniş bilgi için bk. Sait Hikmet, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1091, 19 Nisan 1328, s.584-591.

⁴⁵ 20 Mart 1914 Ek Protokolü için bk. **Convention de Berne Revisée (13 Novembre 1908), Protocole Additionnel (20 Mars 1914)**, Bureau de l'Union Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques, Berne 1929, p.23-26.

⁴⁶ Konferansa ait dokümanlar, tutanaklar ve Roma tadilatı için bk. **Actes De La Conférence Réunie A Rome (7 Mai-2 Juin 1928)**, Bureau de l'Union Internationale Pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques, Berne 1929, p.9-350.

düzenlenen konferans ile 26 Haziran 1948'de Brüksel'de⁴⁷, 11 Haziran-14 Temmuz 1967 tarihleri arasında düzenlenen konferans ile 14 Temmuz 1967'de Stockholm'de⁴⁸, 5-24 Temmuz 1971 tarihleri arasında düzenlenen konferans ile 24 Temmuz 1971'de Paris'te⁴⁹ ve 28 Eylül 1979'da değişikliğe uğradı⁵⁰. Sözleşmeye katılımcı sayısı da arttı⁵¹.

Osmanlı Devleti, yukarıda da bahsedildiği üzere 1884'teki konferansa davet olunmuş ve katılım reddolunmuştu. Bu tarihten 1908'e kadar düzenlenen konferanslara davet edildiğine dair de kayıt yoktur. Ancak 14 Ekim-14 Kasım 1908 tarihleri arasında toplanan Bern Sözleşmesi'nin yeniden ele alındığı Berlin Konferansı'na, Berlin ve Paris elçilikleri Osmanlı Devleti'nin de katılmasını istemişler, Osmanlı Devleti ise davet edildiği hâlde yine katılmamıştır⁵². Katılım, Sadaret tarafından kabul edilmediği halde konferansın görüşmeleri ve kararları hakkında haber almayla yetinilmesi istenmiştir⁵³. Böylece edebî eserler üzerindeki telif hakları konusunda Osmanlı Devleti uluslararası sözleşmelerden yoksun kalmıştır.

⁴⁷ Konferans tutanakları ve çeşitli dillerde sözleşme maddeleri için bk. **Documents de la Conférence Réunie à Bruxelles (5-26 Juin 1948)**, Bureau de l'Union Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques, Berne 1951, p.9-587; Bern Sözleşmesi'nin 26 Haziran 1948 Brüksel değişikliği metni için; **Bern Sözleşmesi**, Çev. İlhan Akipek, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1950, s.3-33; **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, VII/9, (23 Mayıs 1951), s.6-16; **Resmî Gazete**, S 7824, 2 Haziran 1951, s.1257-1262.

⁴⁸ Konferansa ait dokümanlar, tutanaklar ve Stockholm tadilatı için bk. **Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm (1967)**, C I-II, WIPO Publication, Geneva 1971, p.13-1485.

⁴⁹ Konferans dokümanları ve 1971 Paris tadilatı için bk. **Records of The Diplomatic Conference For The Revision of The Berne Convention (Paris, July 5 to 24, 1971)**, WIPO Publication, Geneva 1974, p.9-177.

⁵⁰ **Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, (Paris Act of July 24, 1971 as Amended on September 28, 1979)**, WIPO Publication, Geneva 1996, p.3-57.

⁵¹ 1884, 1885, 1886, 1896, 1908, 1928, 1948, 1967, 1971 konferans raporlarının İngilizce metinleri için bk. **The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986)**, p.83-220.

⁵² **BOA**, BEO, nr: 3312/248332, lef 3 (12 Rabiulahir 1326/ 14 Mayıs 1908'de Hâriciye Nezâreti'nden Sadaret'e gönderilen telgraf) Berlin hükûmeti sadece Osmanlı Devleti'ni değil, Bern Birliğine dâhil olan olmayan birçok devleti davet etmişti. Birliğe dâhil olmayan ancak konferansa katılan devletler ise şunlardı; Arjantin, Şili, Çin, Kolombiya, Ekvador, Kuzey Amerika, Yunanistan, Guatemala, Meksika, Nikaragua, Hollanda, Peru, İran, Portekiz, Romanya, Rusya, Sisam, Uruguay, Venezüella. Bk. Hikmet, a.g.m., S 1089, s.531-537.

⁵³ **BOA**, BEO, nr: 3312/248332, lef 1 (12 Rabiulahir 1326/ 14 Mayıs 1908'de Sadaret'ten Hâriciye Nezâreti'ne gönderilen telgraf)

Servet-i Fünûn dergisinde, 1912 yılında, mülkiyet-i edebiye ve fenniye konusunu işleyen beş makale yayınlayan, daha sonraki dönemde Telif ve Tercüme Heyeti'nin 24 Aralık 1922 toplantısında Lozan Konferansı'ndaki Bern Sözleşmesi için görüş bildirip rapor yazan Mekteb-i Mülkiye Muallim Muavinliği yapmış Sait Hikmet Bey, Osmanlı Devleti'nin sözleşmelere katılmamasını yorumlamıştır. O, katılımın olmamasını "Zannedersem müellifin-i ecnebiyyenin hukuku tanınarak memleketimizde âsâr-ı ecnebiyyeden istifadeye mâni olacak tedâbire meydan vermek, bu suretle zaten memleketimizde pek zayıf bir surette tevsî ve intişâr etmekte olan maârif ve matbûâtın inkişâfını bir kat daha dûçâr-ı takyîd etmemek isteniliyordu. Böylece erbâb-ı kalemimize âsâr-ı ecnebiyyeden serbestçe istifâde edebilmek hakkını temin etmek arzu ediliyordu" diyerek açıklamaktadır. Ancak Sait Hikmet konferanslara, hatta sözleşmelere katılım sağlayarak da bunların sağlanabileceğini söyler. Osmanlı'da yabancı eserlerden faydalanmanın yegâne yolunun tercümeden geçtiğini, tercüme konusunun da ancak 1908 Berlin Konferansı'nda kesin olarak ifade edildiğini, önceki sözleşmelerde devletlerin yabancı eserlerden serbestçe ya da çok sınırlı kısıtlamalar ile istifade edebildiklerini belirtir. 1908 Berlin Konferansı'nda kabul gören bir usul ile de önceki sözleşmelerin çeşitli hükümlerinin aynen muhafaza edilebilecek olmasından dolayı Osmanlı'nın da eski mukavele usulünü muhafaza ederek tercüme hakkından yararlanmasının mümkün olduğu kanaatindeydi. Buna örnek olarak Japonya'yı verir, Japonya 1908 Berlin Konferansı itibarıyla serbest tercüme hakkı olan bir devlettir⁵⁴. İleride, Türkiye Cumhuriyeti hükûmetlerinin Bern Sözleşmesi'ne katılmaktan çekinmelerinin Osmanlı Devleti'ninki ile benzeşmekte olduğu görülecektir.

Osmanlı Devleti uluslararası bir telif sözleşmesine katılmayı gerekli görmezken Türkiye Cumhuriyeti ise Lozan Barış Antlaşması'nda Ticaret Sözleşmesi ile 9 Eylül 1886'da kabul edilen Bern Sözleşmesi ve 20 Mart 1914'de kabul edilen Bern Protokolü'ne katılmayı taahhüt etti. 5777 sayılı kanunla hükûmete Bern Birliğine katılma yetkisinin verildiği 28 Mayıs 1951'e kadar Türkiye'de birliğe katılmaya yönelik kanun çıkarılmadı. Çünkü Türkiye çeviri hakkındaki çekincesiyle birliğe dâhil olmak istiyordu.

⁵⁴ Sait Hikmet'in görüşü için bk. Hikmet, a.g.m., S 1089, s.531-537.

III. İdeolojiler, Politikalar ve Türkiye'nin Bern Sözleşmesi'ne Katılım Süreci

Konunun çeşitli alanlarda ve farklı zamanlarda gündeme gelmesinde en önemli etken Lozan Konferansı'dır. Burada konu ilk defa 6 Aralık 1922 tarihli Gümrük ve Ticaret Rejimi Alt Komisyonu oturumunda gündeme geldi. İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilci heyetleri endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetinin ve markaların korunmasına ilişkin hüküm teklifinde bulundular ve Türkiye'nin Paris ve Bern sözleşmelerine katılmayı yükümlenmesini istediler⁵⁵. Bu taahhütler Sevr Antlaşması'nın iki yüz yetmiş ikinci maddesinde aynen mevcuttu ve Müttefikler bunu olduğu gibi kabul ettirmek istiyorlardı⁵⁶. 15 Aralık 1922'de de bu hükümlerin detayları komisyona sunuldu⁵⁷. 16 Aralık 1922 tarihli oturum da ise Türk heyeti sözleşmeye katılmayacağını, ayrıca katılmakla yükümlü tutulmak istemediğini fakat görüşünü de ileriki bir tarihte belirtmek üzere saklı tuttuğunu bildirdi⁵⁸.

Lozan Konferansı'nda konunun gündeme gelmesi Türkiye'yi harekete geçirdi. Telif ve Tercüme Heyeti, Hariciye Vekâleti İktisâdiyât-ı Hariciye memuru Sait Hikmet Bey'e TBMM hükûmetinin Bern Sözleşmesi'ne katılmasının uygun olup olmadığı hakkında bir rapor hazırlaması için görev verdi. Hazırlanan rapor Telif ve Tercüme Heyetinin 24 Aralık 1922'deki toplantısında okundu. Raporun görüş kısmında "Mülkiyet-i edebiye ve fenniye gibi mühim bir madde hakkında beynelmilel bir ittifak tesis eden işbu mukavelenâmeye (Bern Sözleşmesi'ne) iştiraktan sûret-i kat'iyede imtinâ değil bilakis memleketimizin ahvâl ve şerâit-i ictimâiyyesine ve hâl-i hazır

⁵⁵ Teklif şöyleydi: "Türkiye, işbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir sürenin geçmesinden önce: 1- Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup, 2 Haziran 1911'de Washington'da değiştirilen 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Paris Sözleşmesi'ne, edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin olup Berlin'de 13 Kasım 1908'de değiştirilen 9 Eylül 1886 tarihli Uluslararası Bern Sözleşmesi ile edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü'ne, öngörülen biçimde katılacağı yükümlenir. 2- Aynı sürenin sona ermesinden bu yana ve önce Türkiye, sözü geçen sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca, öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetini etkili kanunlarla tanıdığı ve korumağı yükümlenir." **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt IV, Çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.310.

⁵⁶ İlgili Sevr hükmü için bk. Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953, s.623.

⁵⁷ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt IV, s.362-364.

⁵⁸ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt IV, s.361.

irfânına nazaran lazım gelen kuyûd-ı ihtirâzîyyenin, bilhassa tercüme maddesinde, dermeyânıyla TBMM hükûmetinin de ezher cihet ilhakı şâyân-ı temennidir” denilmektedir. Böylece raporu hazırlayan Sait Hikmet Bey, Türkiye’nin Bern Sözleşmesi’ne tercüme hakkındaki çekince⁵⁹ ile katılmasını tavsiye etti⁶⁰.

Bu raporun hazırlandığı günler Lozan Konferansı’nda mali konularda sonuca ulaşma yollarını tıkayan anlaşmazlığın olduğu günlere denk gelmişti. Öyle ki İsmet Paşa, 22 Aralık 1922’de Heyet-i Vekîle Riyâsetine gönderdiği telgrafta “Mesâil-i mâliye ve iktisâdiyye hakkında vârid olan mütâleât ve talimât ile burada müzâkerâtı ilerletmeye imkân yoktur” diyordu. Ayrıca Müttetiklerle her yeni temasta Ankara’nın emirlerine aykırı olan şeyleri kabul etmek tehlikesi ortaya çıkmıştı. Mali konular hakkında Ankara’dan detaylı talimata ihtiyaç vardı. Haberleşme ile bunun sağlanmasına imkân yoktu. İsmet Paşa, en iyi çareyi Hasan Bey’i “buradaki (Lozan’daki) vaziyeti ve bütün teferruât-ı müzâkerâtı arz” etmesi için Ankara’ya göndermekte gördü. Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay), İsmet Paşa’nın teklifini kabul etti⁶¹. Yola çıkması ile İngilizleri ümitlendiren, vardığı yerde Avrupa’yı anlattıktan sonra Türk heyetinin yumuşayacağını ve yeni bir talimat alınacağı beklentilerini doğuran Hasan Bey, 30 Aralık 1922’de Ankara’ya vardı. Aynı gün Heyet-i Vekîle’yi (Bakanlar Kurulu)⁶², 1 Ocak 1923’te de TBMM’yi bilgilendirdi. Lozan’da olup bitenlere dair değindikleri arasında edebî, fennî ve artistik mülkiyet konusu da vardı. Hasan Saka, Bern Sözleşmesi’ne katılmayı kabul etmediklerini söyledi. Sebebini de “Avrupa’nın terakkîyât-ı fikriyesinden memleketimizi serbestçe müstefit etmek” diye açıkladı. Ayrıca bu sözleşmeye katılma durumunda karşı taraftan elde edilecek bir hak da yoktu. Türkçeden

⁵⁹ Çekince konusuna birliğin devletleri yabancı değillerdi. Bern Konferansı ve sonraki süreçte Bern Sözleşmesi’ni tadil etmek üzere yapılan konferanslarda tercüme hakkı bazı devletler tarafından savunulmaktaydı. Bu devletlerin başında Japonya gelmekteydi. Japonya, tercümenin herhangi bir şarta bağlanmamasını talep ediyordu. 1908 Berlin tadilatı ile tercümenin tekrar basımdan başka bir şey olmadığı kabul edilmesi üzerine bunu reddetti ve Bern Sözleşmesi’nin Paris tadilatında yerini aldı. Bk. Hikmet, a.g.m., S 1089, s.531-537; Hikmet, a.g.m., S 1091, s.584-591.

⁶⁰ Sait Hikmet, a.g.e., s.1-39. Sait Hikmet Bey, Mekteb-i Mülkiye muallim muavini görevindeyken Servet-i Fünûn dergisinde mülkiyet-i edebiye ve feniye konusunu işleyen beş makale yayınlamıştı. Telif ve Tercüme Heyeti’nin 24 Aralık 1922 toplantısında görüşülen bu raporunu da on yıl önce yayınladığı makalelerinden istifade ederek hazırladı.

⁶¹ **Lozan Telgrafları (1922-1923)**, Haz. Bilal N. Şimşir, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.261-262.

⁶² **Lozan Telgrafları (1922-1923)**, Cilt I, s.296-308.

yabancı dillere çevrilen eserler de vardı fakat sözleşmeye katılım olursa şimdiye kadar yazarlarından izin almaksızın serbestçe çevrilen eserler, bundan sonra ancak müelliflerin rızasıyla çevrilecek dedi. Daha sonra konferansta söylediklerini anlattı. Türkiye'nin bu sözleşmeye katılmamasının, telif haklarının bir hak olarak tanınmaktan kaçınılması demek olmadığını, Batı'nın ilminden faydalanmanın asıl amaç olduğunu, yapılanın konu hakkında mülkiyet fikrini inkâr için olmadığını söylemişti. Ayrıca Türkiye'de yabancı eserlerin yayıncılığı, bu sözleşme hükümlerine göre yapıldığı takdirde yani yazarına, onu çevirenine ve yayıncısına ayrı ayrı bedel ödeyerek yapıldığı takdirde para kazandıracak bir iş değildi. Zaten çeviri sayısı azdı. Yazarın telifi ödenerek alındığında Batı, daha çok zarar ederd. Batı'nın dili, estetiği, fikirleri Türkiye'ye giriyordu ve Batı'nın lehinde muhabbet ve dostluk meydana getiriyordu. Bu durum Batı için çok büyük bir faydaydı. Ayrıca bu sözleşmeye Türkiye'nin katılması durumunda diğer ülkelerin eserlerini de ülkeye sokmak gibi bir durum ortaya çıkardı ki bu Batı'nın da istemediği bir durumdu. Öyleyse iki tarafın da çıkarına uygun gelenin yapılması gerektiğini söylediğini belirtti. Sözleşmeye eskiden olduğu gibi katılmamalıydı⁶³. Hasan Bey, 5 Ocak 1923'de Ankara'dan Lozan'a hareket etmek üzere ayrıldı. 11 Ocak 1923'te buraya vardı⁶⁴.

6 Aralık 1922'de teklifle başlayan hüküm, Gümrük ve Ticaret Rejimi Alt Komisyonunun hazırladığı Türkiye ile Ticaret Rejimine İlişkin Sözleşme Tasarısı'nın on altı ve on yedinci maddelerine girdi⁶⁵. 27 Ocak 1923 genel oturumunda ise ilgili maddelere ilişkin Türk heyeti beyanatta bulundu. Türk tarafına göre on altıncı maddenin kayıtsız şartsız kabulü, Türkiye'nin Anglo-Sakson ve Latin kültüründen yoksun kalması sonucunu doğurabilirdi. Bu durum kendi dillerini ve edebiyatlarını yayma isteğine sahip müttefikler için tezattı. Sonuç olarak Türk heyeti on altıncı maddenin metinden çıkarılmasını teklif ederken on yedinci maddeyi kabul ettiklerini bildirdi⁶⁶. 31 Ocak 1923'te

⁶³ **TBMMZC**, Gizli Celse Zabıtları, III/1, 1 Kânunusani 1338 (1923), s.1169-1197.

⁶⁴ **Lozan Telgrafları (1922-1923)**, Cilt I, s.331-372.

⁶⁵ Taslağın 6 Aralık 1922'deki müttefik teklifinden tek farkı bir madde daha eklenmiş olmasıydı. On altıncı madde, 6 Aralık 1922 teklifi ile aynıyken 27 Ocak 1923 tarihli taslağa şu madde eklendi: "Madde 17- Endüstri, edebiyat ve sanat yapıtlarının mülkiyeti konusundaki işlere ilişkin arşivler, kütükler ve planlarla, bunların Türk dairelerinden kendilerine Türkiye'den toprak ayrılmış devletlerin dairelerine söz konusu olabilecek aktarımları ya da bildirilmeleriyle ilgili bütün sorunlar, ilgili ülkeler arasında yapılacak özel sözleşmelerle çözüme bağlanacaktır." **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt IV, s.137.

⁶⁶ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt IV, s.88.

de on altıncı ve on yedinci madde, Türk tarafının itirazlarına rağmen aynı şekilde muhafaza edilerek Türkiye ile Ticaret Rejimine İlişkin Sözleşme Tasarısı'na alındı⁶⁷. Tarihler 4 Şubat 1923'ü gösterdiği sırada ise Lozan Konferansı'na tarafların uyuşmaması üzerine ara verildi. Bu, tasarının onaylanmaması anlamına geliyordu. Daha sonra 8 Mart 1923'te ise Türk tarafı, ilgili devletlere, sundukları antlaşma tasarısına karşı hazırladıkları metni bildirdiler. Türk tarafının hazırladığı karşı teklifte on yedinci madde aynen kabul edilirken on altıncı maddeye Sait Hikmet Bey'in raporunda belirttiği gibi bir çekince "ihtirâzî kayıt" ibaresi eklemişti⁶⁸. Yani Türk tarafı, ilgili sözleşmelere katılmayı, ancak çeviri hakkının kendisinde olması koşuluyla yükümleniyordu.

İkinci dönem Lozan Konferansı'nda konu 15 Mayıs 1923 tarihli oturumda tekrar gündeme geldi. Hasan Bey, Türk hükümetinin on altıncı maddede belirtilen çeviri hakkına ilişkin hükümler saklı kalmak üzere sözleşmeye katılmaya hazır olduğunu söyledi. Hasan Bey'e göre maddedeki çekince, Türk halkının Batı ülkelerinde gerçekleştirilmiş edebiyat ve bilim alanındaki ilerlemelerden yararlanması, yalnız Türkiye'nin değil, Batılı devletlerin çıkarlarına uygun düşmesiyle de alakalıydı. Türk tarafının isteği kabul edilirse Batı kültürünün Türkiye'ye girmesi için Batılı yazarların yapıtlarını Türkçeye çevirten yayınevlerinin, çeviri hakkı ödemekten başışık (muaf) tutulmaları zorunlu olacaktı. Müttefiklerin önerisinin kabul edilmesi durumunda ise Türkiye'nin Avrupa kültürüyle ilişki kurmaktan vazgeçmesi gerekecekti. Çünkü çeviri hakkı olmasa bile Batılı yapıtların Türkçe çevirileri yüksek fiyatlara varmaktaydı ve bir de çeviri hakkı ekleyerek maliyeti arttırmak düşünülemezdi. Türk heyeti, hukuk açısından böyle bir hükmün, özel haklara zarar verdiğini de kabul ediyordu ancak kural dışı olarak bu yazarların yapıtlarının Türkiye'de çevrilmesinin herhangi bir yükümlülüğe bağlı

⁶⁷ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt II, s.126-127.

⁶⁸ Türk karşı teklifinde ilgili maddeler şöyleydi: Madde 16: Türkiye, iş bu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir sürenin geçmesinden önce: 1- Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup 2 Haziran 1911'de Washington'da değiştirilen 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Paris Sözleşmesi'ne, edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin olup Berlin'de 13 Kasım 1908'de değiştirilen 9 Eylül 1886 tarihli Uluslararası Ben Sözleşmesi ile edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü'ne -çeviri (tercüme) hakkına ilişkin hükümler saklı kalmak çekincesiyle (ihtirâzî kaydıyla)- öngörülen biçimde katılmayı yükümlenir. 2- Aynı sürenin sona ermesinden önce Türkiye, sözü geçen sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca öteki bağıtlı devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetini etkili kanunlarla tanıması ve koruması -yukarıdaki çekinceyle- yükümlenir. Madde 17: (Olduğu gibi tutulmuştur), Bk. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt V, s.57.

olmamasını istemekteydi. Türk teklifine General Pelle, eşitlik ilkesine zarar verdiği, uluslararası bir sözleşmeye çekinceler koyarak katılmanın hukuk açısından mümkün olmadığı, Bern Sözleşmesi’ni imzalayan çoğu devletin Lozan Konferansı’na katılmadığı, Türk teklifinin kabul edilmesi için ilgili bütün devletlerle yeni görüşmelerin yapılması gerektiği gibi nedenlerle karşı çıktı. Hasan Bey ise maddede öngörülen hükmün “çağırın devletler” bakımından bir değeri olduğunu söyledi. Ayrıca teklifi kabul edilmezse Türkiye, çeviri hakkı istemeden yapıtlarını verecek başka ülkelere başvurmak zorunda kalacaktı. Hasan Bey, bu sözlerle uyum sağlama düşünülen Batı sisteminin bir müttefikini kaybedeceğini politik nezaketle bildirmişti. Sir Horace Rumbold ile M. Montagna da sözleşmeyi imza eden tüm devletlerin kendilerine izin vermediği sürece Türkiye’nin isteğinin yerine getirilmesinin olanağı bulunmadığını belirtti. Hasan Bey buna karşılık Türkçeye çevrilmiş yapıtların yurt dışına gönderilmesinin yasaklanacağını söyledi. Çeviri hakkı verilmezse Türkiye karşı yaptırımını böylece açıklamış oldu. Sonuç olarak 15 Mayıs 1923’teki oturumdan konunun uzmanlara gönderilmesi kararı çıktı⁶⁹.

İktisat Sorunları Komitesince atanmış Uzmanlar Alt Komitesi, raporunu 26 Mayıs 1923’te hazırladı. M. Montagna bu raporu 31 Mayıs 1923’teki oturuma sundu. İlgili maddeler on altı ve on yedinci değil, on dört ve on beşinci maddeler olmuştu. Eski on yedinci madde aynen tutulup on beşinci madde olurken üzerinde tartışılan eski on altıncı, yeni on beşinci madde, Türk tarafının sunduğu teklifle bir noktada ayrıştıyordu. Türk tarafının çekincesi kabul edilmiş fakat Bern Sözleşmesi’ni imzalayan devletlerin buna itiraz etmemeleri koşuluna bağlanmıştı⁷⁰. Böylece Türkiye’nin çekincesi karşı bir şarta bağlanmış oldu.

⁶⁹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt VII, s.56-57.

⁷⁰ İktisat Sorunları Komitesince atanmış Uzmanlar Alt Komitesinin hazırladığı rapora göre ilgili maddeler şöyleydi: Madde 14- Türkiye, işbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir sürenin geçmesinden önce: 1- Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup 2 Haziran 1911’de Washington’da değiştirilen 20 Mart 1883 tarihli Uluslararası Paris Sözleşmesi’ne öngörülen biçimde katılacağı, 2- Edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin olup Berlin’de 13 Kasım 1908’de değiştirilen 9 Eylül 1886 tarihli Bern Sözleşmesi ile edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin 20 Mart 1914 tarihli Bern Ek Protokolü’ne de katılacağı yükümlenir. Yukarıda belirtilen sözleşmelerle protokolün çeviri (tercüme) hakkına ilişkin hükümlerine Türkiye’nin öne sürdüğü çekinceye (ihtirâzî kayda) bu sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen yıl içinde, yukarıda belirtilen sözleşmeleri ve protokolü birlikte imzalamış bulunan öteki devletlerce hiç bir itirazda bulunulmazsa işbu sözleşmeyi imzalamış öteki devletler de sözü geçen çekinceye işbu sözleşmenin süresi boyunca itiraz etmeyeceklerdir. İşbu sözleşmenin imzacısı devletler, çeviri hakkına ilişkin Türk çekincesine katılışlarını sürdürmezlerse

Türkiye'nin çeviri hakkına komite raporundan sonra Japonya itiraz etti. Hasan Bey ise vazgeçilmeyeceğini belirtti. General Pelle, yalnız Türkçeye çevirinin söz konusu olduğunun metinde iyice belirtilmesini istedi. Ona göre böyle bir açıklama, her çeşit kaçakçılığın ve hileli yollara başvurma önlenmesi için gerekliydi. Hasan Bey bu öneriyi kabul etti. Böylece on dördüncü maddenin ikinci paragrafının ikinci fıkrasındaki “çeviri hakkına ilişkin yukarıda belirtilen sözleşmeler ve protokol” sözlerinden sonra ve üçüncü fıkradaki “çeviri hakkına ilişkin Türk çekincesi” sözlerinden sonra “Türk diline” (İlgili Lozan Antlaşması maddesinin Fransızcadan Türkçeye çevirisinde “Türkçe Lisâni” tabiri kullanılmıştır) tabirinin eklenmesi şartıyla kabul edilmesi kararlaştırıldı⁷¹. Böylece çeviri hakkı hususunda 31 Mayıs 1923 tarihi itibarıyla uzlaşıldı.

Nihayetinde 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın Ticaret Sözleşmesi ile konu on dört ve on beşinci maddeler ile hükme bağlandı:

Türkiye de yukarıda sözü geçen sözleşmelere ve protokole katılmayı sürdürme zorunda tutulmayacaktır. 3- Aynı sürenin sona ermesinden önce Türkiye, sözü geçen sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca öteki bağıtlı devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyetini etkili kanunlarla tanımayı ve korumayı yükümlenir. Madde 15- Aynı hüküm. Bk. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt VII, s.91.

⁷¹ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Cilt VII, s.72. Bu durum detayda, Türkiye'de yaşayan azınlıkların tercüme hakkından yararlanamamasını doğurabilirdi. Çünkü “Türk dili” kaydıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı azınlıklar, bu haktan yararlanarak kendi dillerine çeviri yapamayacaklardı. Bu madde Türk tarafı açısından azınlıkların Türk kültürüne uyumunu kolaylaştırabilirken, Türkiye'deki yabancılar konusunda politikaları olan devletleri, konuyu diri tutmaya yönlendirebilirdi. Neticede Türk dili kaydını Türk tarafı değil yabancı bir temsilci istemişti. Örneğin Rıza Nur, anılarında Pelle'ye “Türkçe lisanına çeviri” fikrini kendinin verdiğini söylemektedir. Rıza Nur'a göre bir taşla iki kuş vurmak olan bu durumdan Türkiye'de çevirinin sadece Türkçe için geçerli olduğu sonucu çıkmaktadır. Telifsiz çeviri Rum, Ermeni ve Yahudi lisanı için serbest değildir. Bu da onların fikri bakımdan zayıf kalmaları ve Türkçeye yönelmelerine ya da Türk fikirlerini almaya mecbur olmalarına sebebiyet verecektir. Yalnızca “Türkçe lisanına çeviri” şartı konusunda bir diğer yorum da konferansa katılan gazetecilerden Velid Ebuziyya Bey tarafından yapılmıştır. O da tıpkı Rıza Nur gibi tercüme hakkından Ermeni, Rum ve Yahudilerin mahrum bırakıldıkları görüşünü savunur: “Yalnız şurasını tasrih edelim ki, hakk-ı tercüme yalnız Türkçeye mahsustur. Yani memleketimizde münhasıran Türkçeye tercüme edilen eser, hakk-ı telif vermeyeceklerdir. Diğer lisanlara yani Ermenice ve Rumca, Yahudice tercüme için müttelikler -ki ekalliyetlerin hamisi geçinirler- bu hakkı bahsetmekten istinkâf eylemişlerdir.” Bakınız: Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C III, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967, s.1220; **Tevhîd-i Efkâr**, 20 Şevval 1341 (5 Haziran 1339), s.2.

“Madde 14- Türkiye işbu mukâvelenin mevki-i mer’iyyete vaz’ından itibâren on iki ay müddetin inkızâsından evvel:

1-Mülkiyet-i sanâiyenin himâyesine dair olup 2 Haziran 1911 tarihinde Washington’da tadil edilen 20 Mart 1883 tarihli beynelmilel Paris Mukavelenâmesi’ne, muamelât ve usûl-i mahsûsasına tevfikân iştirak etmeyi,

2-Kezalik edebiyata ve sanâyi-i nefiseye ait âsârın himayesine müteallik olarak 13 Teşrinisani 1908 tarihinde Berlin’de tekrar tadil edilen 9 Eylül 1886 tarihli beynelmilel Bern Mukavelenâmesi ile edebiyata ve sanâyi-i nefiseye ait âsârın himâyesine dair 20 Mart 1914 tarihli Bern munzam protokolüne iştirak eylemeyi taahhüt eder.

Bâlâda mezkûr mukavelenâmelerle protokolün Türkçe lisânına tercüme hakkına dair ahkâmına müteallik olarak Türkiye tarafından dermeyan edilen kayd-ı ihtirâziyye bu mukavelenâmenin mevki-i mer’iyete vaz’ını takip eden sene zarfında mezkûr mukavelenâmelerle protokolü müştereken imza etmiş bulunan diğer devletler tarafından hiç itiraz vukû’ bulmadığı takdirde işbu mukavelenâmeye vâziülümza bulunan düveli saire de salifü’z-zıkr kayd-ı ihtirâziyye işbu mukavelenâmenin müddeti devamınca îtiraz eylemeyeceklerdir.

3-Türkiye, ayni müddetin inkızâsından evvel, mezkûr mukâvelenâmeler esâsâtına tevfikân, düvel-i sâire-i akîde tebaasının sînâate, âsâr-ı edebiyeye ve sanâyi-i nefiseye ait mülkiyetini kavânîn-i müessire ile tasdik ve himâye etmeği taahhüt eyler.

Madde 15- Mülkiyet-i sînâfiye, edebiyeye veya sanâyi-i nefise mülkiyeti umûruna müteallik evrâk, defâtir ve planlara ve bunların Türkiye devâirinden, lehlerine Türkiye’den arazi tefrik olunan devletler devâirine, muhtemel olan devir veya tebliğine dâir bilcümle mesâil alâkadâr memleketler arasında mahsûs mukavelenâmeler ile tanzîm edilecektir⁷².”

⁷² **Düstur**, III. Tertip, C V, s.199-201; “Madde 14- Türkiye, işbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak on iki aylık bir sürenin geçmesinden önce: 1- Endüstri mülkiyetinin korunmasına ilişkin olup 2 Haziran 1911’de Washington’da değiştirilen 20 Mart 1883 günlük uluslararası Paris Sözleşmesi’ne, 2- Bunun gibi edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin olup Berlin’de 13 Kasım 1908’de yeniden değiştirilen 9 Eylül 1886 günlük Uluslararası Bern Sözleşmesi ile edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin 20 Mart 1914 günlük Bern Ek Protokolü’ne yöntemine uygun biçimde katılmayı yükümlenir. Yukarıda anılan sözleşmeler ile protokolün Türkçeye çevrilmesi hakkına ilişkin hükümler konusunda Türkiye tarafından ileri sürülen çekinceye bu sözleşmenin yürürlüğe konulmasını izleyen yıl içinde söz konusu sözleşmeler ile protokolün ortak imzacısı

Maddelerden anlaşıldığı üzere Türkiye, endüstri mülkiyeti (patent hakları) ile alakalı olarak 20 Mart 1883’de kabul edilen uluslararası Paris Sözleşmesi’nin 2 Haziran 1911’de yapılan Washington değişikliğini ve edebiyat ve sanat yapıtlarının korunmasına ilişkin 9 Eylül 1886’de kabul edilen Bern Sözleşmesi ile 20 Mart 1914’de kabul edilen Bern Protokolü’ne Ticaret Sözleşmesi’nin yürürlüğe girdiği andan on iki ay sürenin son bulmasına kadar katılımı taahhüt etmiştir. Adı geçen sözleşmelere katılma yükümlülüklerinin Sevr Antlaşması’nın iki yüz yetmiş ikinci maddesinde olduğunu daha önce belirtmiştik. Fakat Bern Sözleşmesi ile alakalı olanında taahhüt, tercüme hakkındaki çekince hariç olmak üzere mevcuttu. Maddeye Türkiye’nin çıkarına bir hareket olmakla beraber bu durumu farklı yorumlayanların da olduğu⁷³, “kayd-ı ihtirâzî” diye tabir edilen ve çekince anlamına gelen bir şart konulmuştur ki bu, Türkiye’nin tercüme hakkını içermekteydi. Hükme göre taraf devletlerden biri çekinceye itiraz edecek

bulunan öteki devletlerce hiçbir itiraz olmazsa işbu sözleşmeyi imzalayan öteki devletler de o çekinceye işbu sözleşmenin süresince itiraz etmeyeceklerdir. İşbu sözleşmeyi imzalayan devletler, Türkiye’nin çeviriye ilişkin çekincesini kabulden vazgeçerlerse Türkiye yukarıda anılan sözleşmeler ile protokole katılma kararını sürdürmek zorunda tutulmayacaktır. 3- Türkiye, bu sürenin sona ermesinden önce sözü geçen sözleşmelerdeki ilkeler uyarınca, öteki bağıtlı devletler uyruklarının endüstri, edebiyat ve güzel sanat yapıtları mülkiyetini etkili yasalarla tanımayı ve korumayı yükümlenir. Madde 15- Endüstri, edebiyat ve sanat yapıtları mülkiyeti konusundaki işlere ilişkin arşivler, kütükler ve planlar ile bunların Türk dairelerinden kendilerine Türkiye’den toprak ayrılmış devletlerin dairelerine söz konusu olabilecek aktarılmaları ya da bildirilmeleriyle ilgili tüm sorunlar, ilgili ülkeler arasında yapılacak özel sözleşmelerle düzenlenecektir.” Sadeleştirilmiş metin için: İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.182.

⁷³ *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinin imtiyaz sahibi ve yazı işleri sorumlusu olan Velid Ebuzyiya Bey, 23 Nisan 1923’te başlanan Lozan Konferansı’nın ikinci görüşmelerine katılan gazetecilerdendi. Yola çıldıktan sonra ve konferans devam ettiği sırada yazmış olduğu mektuplarını *Tevhîd-i Efkâr* gazetesine gönderiyor ve bu mektuplar gazetede peyderpey “Lozan Mektupları” başlığıyla yayınlanıyordu. Sıcağı sıcağına yaptığı bir yorumda konuyu “Avrupalılar tercüme hakkı istememekle bilhassa kendi müttefiklerine muvafık hareket etmiş oluyorlar. Çünkü eserlerinin tercümesi ile kendi lisanlarının ve irfanlarının memleketimizde intişarını temin eylemiş olacaklardır” cümleleriyle değerlendirmişti. Ebuzyiya, Türkiye’nin lehine Avrupalı devletlerin telif hakkından vazgeçmelerini takdire şayan görüyor, bir şey kaybetmiş olmadıklarını aksine birçok şey kazanmış olduklarını söylüyordu. Ayrıca Türkiye’nin telifsiz tercüme hakkının sadece Türkçeye yapılan çevirilere mahsus olduğunu, Türkçeye çevrilen eserlerin telif hakkı ödemeyeceğini ki Avrupalıların hamisi gördükleri Ermeni, Rum ve Yahudiler için Ermenice, Rumca ya da İbraniceye yapacakları çeviriler için bu haktan bahsetmekten kaçındıklarını da söylüyordu. Velid Ebuzyiya’nın değerlendirmeleri için: **Tevhîd-i Efkâr**, 13 Şevval 1341 (29 Mayıs 1339), s.2; **Tevhîd-i Efkâr**, 14 Şevval 1341 (30 Mayıs 1339), s.2; **Tevhîd-i Efkâr**, 20 Şevval 1341 (5 Haziran 1339), s.2.

olursa Türkiye, Bern Sözleşmesi’ne katılmak mecburiyetinde tutulamayacaktı. Diğer madde ile de hak sahibi devlet kurumlarına arşiv, kütük ve planların aktarılması söz konusu olduğunda bu işleri düzenlemek için tarafların aralarında sözleşme yapması kabul edildi.

Türkiye daha sonra Bern Sözleşmesi’ne katılmak için çeşitli adımlar attı. İlk yapılması gereken sözleşmeye katılmak için yetki kanunu yapılması ve sözleşme yükümlülükleri ile Türkiye’de uygulanan ilgili kanunun uyumunu sağlamaktı. Tam da bu noktada ikisi için adım atıldı. Bern Sözleşmesi’ne katılma ve telif haklarıyla alakalı kanun tasarıları hazırlandı. Bunlar, 1939’da hazırlanma emri verilecek olan tasarılarından önce ilkteler. Telif Hakları tasarısı 7 Mart 1926’da Başbakanlıkça onaylandı⁷⁴. 10 Nisan 1926’da TBMM’ye geldi ve Maarif ve Adliye Nezareti encümenlerine sevk edildi⁷⁵. Fakat 1926 içtima senesinde tasarı görüşülmedi. Bern Sözleşmesi’ne katılma ile alakalı kanun tasarısı ise 1 Mayıs 1927’de Başbakanlıkça onaylandı⁷⁶. 18 Mayıs 1927’de TBMM’ye geldi⁷⁷ ve 21 Mayıs 1927’de Maarif ve Hariciye Nezareti encümenlerine havale edildi. Aynı gün, 10 Nisan 1926’da TBMM’ye gelmiş Telif Hakkı kanun tasarısı da Maarif ve Adliye Nezareti encümenlerine havale edildi⁷⁸. Anlaşılacağı üzere konu uzuyordu.

Konunun uzaması Maarif Vekâletini harekete geçirdi. Maarif Vekili 14 Aralık 1927’de Başbakan İsmet İnönü’ye bir tezkere yazıp “edebî, ilmî ve bedî eserlerin himayesine müteallik beynelmilel mukavelelere Türkiye’nin de iştiraki” hakkındaki kanun layihası ile “Telif Hakkı” kanun layihasının 1927-28 yasama döneminde müzakeresini talep etti. Bu layihalar vekâletçe “matlup ve mültezem” idi⁷⁹. Başbakan İsmet İnönü de TBMM Başkanlığına Maarif

⁷⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 18.23.14; Kanun tasarısının bu veya daha sonraki yıllara ait metnine Zabıt Ceridelerinden ulaşılamamıştır. Arşivde ise tasarının sadece imza protokolüne ulaşılmıştır.

⁷⁵ **TBMMZC**, XXIV/2, 10 Nisan 1926, s.83-86.

⁷⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 24.27.6; Bu kanun tasarısının da bu veya daha sonraki yıllara ait metnine TBMM tutanaklarından ulaşılamamıştır. Arşivde ise Hakk-ı Telif Kanunu tasarısında olduğu gibi sadece imza protokolüne ulaşılmıştır.

⁷⁷ **TBMMZC**, VIII/3, 16 Şubat 1929, s.33.

⁷⁸ **TBMMZC**, XXXII/2, 21 Mayıs 1927, s.253-255.

⁷⁹ **BCA**, Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 20.118.1; Maârif Vekili’nin bu ricada bulunmasının sebebi, Bern Sözleşmesi’ne Türkiye’nin iştirakini öngören kanun layihısından bir yıl önce TBMM’ye 10 Nisan 1926’da ulaşan “Hakk-ı Telif Kanunu Layihası” olsa gerek. Hem bu tarihten 1927 sonuna kadar layihanın TBMM’de gündeme gelmemesi hem de 14 Şubat 1927’de Hükümet tarafından geri çekilmiş olması Maârif Vekili’ni böyle bir ricaya itmiş olabilir.

Vekilinin bu isteğini ilettili. 6/2042 numaralı tezkere ile 18 Mayıs 1927'de TBMM'ye gönderilmiş olan uluslararası sözleşmelere katılmayı öngören kanun layihası ile "Telif Hakkı" kanun layihasının yasama döneminde müzakeresini rica etti⁸⁰. TBMM'de ise 21 Mayıs 1927'de tasarılar ilgili encümenlere havale edilmişti. Başbakanlığa layihaların ilgili encümenlere gönderildiğine dair tezkere yazıldı⁸¹. Başvekâlet ise Maarif Vekâleti'ni bilgilendiren bir tezkere kaleme aldı ve resmî durumu haber verdi. Bundan başka araştırma neticesinde sözlü olarak da bir şeyler öğrenilmişti. Telif Hakkı kanun layihasının müzakeresi için vasıtalar temin edilmişti⁸². Fakat bu, şimdilik çok erken bir umuttu.

İlgili oldukları encümenlere gönderildikten sonra Bern Sözleşmesi'ne katılmayı öngören kanun layihası, Hariciye Nezareti tarafından "yeniden tetkik olunmak üzere" 4 Şubat 1929'da Başbakanlığa yazılan 250 numaralı tezkere ile geri çekilmek istendi. Durumu Başbakan, TBMM Başkanlığına ilettili. TBMM başkanı da layihayı "alelusul" iade etti⁸³. Telif Hakkı kanun tasarısı ise gönderildiği son encümeden çıkmadı, TBMM'de müzakere edilmedi.

Yukarıda orijinali ve sadeleştirilmiş metinlerini verdiğimiz konuyla alakalı Lozan Antlaşması'na bağlı Ticaret Sözleşmesi'nin maddelerinden anlaşılacağı üzere sadece Türkiye'nin on iki aylık süreden evvel Bern Sözleşmesi'ne katılım taahhüdü yoktu. Bundan başka antlaşmayı imzalayan diğer devletlerin de bir taahhüdü vardı. Bu, on iki ay içinde Bern Sözleşmesi'ni imzalayan diğer devletler Türkiye'nin bu sözleşmeye çekince ile katılımına itiraz etmezlerse Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletlerin Ticaret Sözleşmesi'nin süresi bitinceye kadar Türkiye'nin çekincesine itiraz edemeyecekleriydi. Makaleyi kaleme aldığımız tarih itibarıyla Cumhuriyet Arşivi kayıtlarında Türkiye'nin Bern Sözleşmesi'ne katılım için Ticaret Mukavelesi'nin yürürlüğe girdiği tarihten on iki aylık süre içinde başvurusu yahut diğer devletlerin buna itirazı gibi bir kayda rastlayamadık. Konuyla ilgili ilk kayıt tam da Ticaret Sözleşmesi'nin süresinin dolduğu sıralarda Türkiye'nin tercüme hakkındaki çekincesine Avrupa'da yapılan bir konferansta itirazlar olduğu yönündedir. 27 Eylül 1928'de Belgrat'ta toplanan

⁸⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 20.118.1.

⁸¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 20.118.1.

⁸² BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 20.118.1.

⁸³ TBMMZC, VIII/3, 16 Şubat 1929, s.33.

müellif hukukunun korunmasıyla alakalı konferansa Belgrat Elçiliği Başkâtibi İnyetullah Cemal Bey, müşahit sıfatıyla gönderilmişti⁸⁴. İnyetullah Cemal Bey, katıldığı konferanstan sonra Türkiye'ye raporlar gönderdi. Bu raporlarda Roma'da toplanan (7 Mayıs-2 Haziran 1928 tarihleri arasında yapılan Roma Konferansı) fakat orada söz konusu edilmeyen konuların Belgrat Konferansı'nda dile getirildiği yazıyordu⁸⁵. Konferansta Türkiye'den kanunlarını Bern Sözleşmesi'ne göre düzenlemesi istenmiş ayrıca Türkiye'nin tercüme hakkı konusundaki çekincesinin hiçbir memleket tarafından kabul edilemeyeceği söylenmişti⁸⁶. Böylece Lozan'ı imza eden devletlerin kabul ettiği çekince, Bern'i imza edenlerin itirazıyla karşılaştı.

Ancak konu ikili anlaşmalarda da gündeme gelmekteydi. 29 Ağustos 1929'da Türkiye ile Fransa arasında "Ticaret ve Seyrisefain Mukavelesi" yapıldı. Bu sözleşmenin 14. maddesi uyarınca taraflar "15 Teşrinisani 1908'de Berlin'de tadilat görmüş olan beynelmilel mukavele ile 20 Mart 1914 tarihli Bern munzam protokolünü tatbik eylemeği" taahhüt ettiler. Fakat bu sözleşmenin imza protokolü kısmına konulan başka bir taahhütle Türkiye'nin Lozan'da kabul edilen Türkçeye tercüme hakkı hususuna Fransa, iki yıl boyunca itiraz etmeyecekti⁸⁷.

Daha sonraki süreçte Bern Sözleşmesi'ne Türkiye, yine tercümedeki çekince hakkını koruyarak katılmaya çalıştı. 14 Mayıs 1930'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk imzasını taşıyan kararname, konu hakkında Türkiye'nin yaklaşımını yansıtmaya bakımından önemlidir. Kararnamede Türkiye'nin tercüme hakkını muhafaza etmek istemesindeki gerekçe şu cümle ile izah edilmiştir: "...Memleketimizin daha bir müddet ecnebi eserlerinden istifadeye olan ihtiyacı nazara alınarak Lozan Muahedenâmesi'ne mülhak ticaret mukavelenâmesinin 14. maddesi ile

⁸⁴ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 30.56.6.

⁸⁵ Bu konferansa temsilci göndermeyi Maarif Vekâleti, Hariciye Vekâletinden talep etmiş, İcra Vekilleri Heyeti de kabul etmişti. Konferansa Roma Büyükelçiliği Müsteşarı Vasfı Bey müşahit olarak katıldı. Konferansta bir itiraz vuku bulsaydı muhtemelen bunlar Ankara'ya bildirilirdi ki bu da arşiv kayıtlarına olayın geçmesi demekti. Fakat 2019 yazı itibarıyla bir kayıt tespit edemedik. Bu durum İnyetullah Bey'i desteklemektedir. Görevlendirmeler için bk. **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 27.74.17; **BCA**, Fon Kodu: Yer No: 28.17.19.

⁸⁶ **BCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2., Yer No: 11.31.9.

⁸⁷ **Resmî Gazete**, S 1521, 16 Haziran 1930, s.9093-9101; Sözleşme, onay vesikalarının teatisinden on beş gün sonra yürürlüğe girecek, bir yıl geçerli olacak, bu sürenin bitmesinden en az altı ay önce taraflardan biri feshetmezse anlaşma hükümleri yürürlükte sayılacaktı. Türkiye'nin bir madde ile Bern Sözleşmesi'ni uygulamayı kabul etmesi, diğer bir hükümlerle buna şerh düşüp iki yıl süre istemesi diplomatik incelik barındırmaktadır.

lehimize konulmuş ihtirâzî kayıttan vazgeçmek suretiyle Bern Mukavelesi'ne iltihakımızın menfaatlerimize uygun olamayacağı bildirilmiştir...⁸⁸ Bu cümleden anlaşılacağı üzere Türkiye, tercüme hakkı konusunda tutumunu devam ettirmektedir.

Bu kararın üstünden çok geçmeden 26 Mayıs 1930'da Türkiye ile Almanya arasında ticaret sözleşmesi imzalandı, tercüme hakkı burada tekrar gündeme geldi. Tıpkı Türk-Fransız ticaret sözleşmesinde olduğu gibi Türk-Alman ticaret sözleşmesinde de taraflar 6. maddede belirtildiği üzere "13 Teşrinisani 1908'de⁸⁹ Berlin'de tadilat görmüş olan beynelmil mukavele ile 20 Mart 1914 tarihli Bern munzam protokolünü tatbik eylemeği" kabul ettiler. Ayrıca Türkiye'nin Lozan'da kabul edilen Türkçeye tercüme hakkı hususuna Almanya'nın iki yıl süreyle itiraz etmemesi de kabul edilenler arasındaydı⁹⁰. Tüm bu adımlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye'nin tavrı, konu hakkında ulusal dış politika hâline geldi.

Türkiye, 26 Mayıs 1931 tarih ve 6/1762 numaralı İcra Vekilleri Heyeti kararınca Bern Birliğine, yabancı eserlerin Türkçeye tercüme hakkının saklı kalması koşuluyla katılma kararını inceledi. Türkiye'nin Bern Elçiliği karardan haberdar edildi ve elçilik de ilgili makamlara tebliğde bulundu. İsviçre Dışişleri Bürosu ise Türkiye'nin isteğini, Bern Sözleşmesi'nin yirmi beşinci madde ikinci fıkrası uyarınca bağıtlarına gönderdi. Ayrıca İsviçre de bu sözleşmenin bağıtlarından biriydi ve Türkiye'nin tercüme hakkını muhafaza ederek katılım talebi karşısında kendi görüşünü bildirdi. Türkiye'nin talebi, İsviçre'ye göre "iltihak" değil sözleşmeyi "tadil edecek" niteliğe sahipti. Sözleşmenin usul ahkâmının yirmi dördüncü maddesine uymadığından tadil talebi kabul edilemezdi. Ayrıca Türkiye'nin talebi sözleşmeye de aykırıydı⁹¹. Böylece İsviçre, Türkiye'nin talebine açıkça itiraz

⁸⁸ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2., Yer No: 11.31.9.

⁸⁹ Dikkat edilirse Türk-Fransız ticaret sözleşmesinde 15 Teşrinisani 1908, Türk-Alman ticaret sözleşmesinde 13 Teşrinisani 1908 tarihi kullanılmıştır. Doğrusu 13 Teşrinisani 1908'dir.

⁹⁰ **Resmî Gazete**, S 1530, 26 Haziran 1930, s.9143-9152; Sözleşme, onay vesikalarının teatisinden on dört gün sonra yürürlüğe girecek, bir yıl geçerli olacak, bu sürenin bitmesinden üç ay önce taraflardan biri feshetmezse anlaşma hükümleri yürürlükte sayılacaktı. Tıpkı Türk-Fransız sözleşmesinde olduğu gibi Türk-Alman sözleşmesinde de diploması dili hâkimdi. Gerek Türk-Fransız gerek Türk-Alman sözleşmelerinde konuyla ilgili yapılan taahhütler Türkiye'nin yumuşadığını gösterse de iki yıllık bir süre Üniversite Reformu'nun arifesinde kayda değerdi. Fesih yetkisinin olması ise zaten her zaman kullanılabilir çıkış kapısıydı.

⁹¹ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 220.481.3.

etti.

On kadar devletin itiraz etmesiyle de Türkiye birliğe yine kabul edilmemiş oldu⁹².

Atatürk Dönemi’nde Türkiye’nin tercüme hakkını saklı tutarak sözleşmeye katılma çabası, Türk yayıncıların ya da Türk kurumlarının Bern Sözleşmesi’ne taraf olan devletlere ait eserleri Türkçeye çevirmesi durumunda iyelere hak vermeye mecbur tutulmamasıyla birinci derecede ilişkilidir. Batı medeniyetinde meydana getirilen eserlerden Türkiye’nin yararlanmasını sağlamak bir diğer temel amaçtır. Ayrıca bu amaç, konunun insani ve ilmî yönü ile alakadarlığının tercih edilmesi ve bunların ilerlemesini kolaylaştıracak adımlar atılmasına da bağlanabilir. Bu tutum, Cumhuriyetin ulusalcı politikasıyla birlikte değerlendirilebilir. Fakat Türkiye’nin tercüme hakkını saklı tutarak sözleşmeye katılma isteğinin “menfaati korumak” kavramı ile doğru ama tek boyutlu kalacağını belirtelim. Batı’dan faydalanmanın en kolay yolu olarak Tanzimat’tan itibaren tercümenin görüldüğünü unutmayalım.

Millî Mücadele yıllarında ve Cumhuriyet kurulduktan sonra da tercüme konusu önem arz etmiştir. Örneğin daha her şeyin başında olunan bir dönemde, 3 Mayıs 1920 İcra Vekilleri Heyeti Programı’nda eğitimde millî değerlere önem verilmesinin yanında “Garp ve Şark’ın müellafât-ı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek” cümlesi yer almıştır. Buradan batısı doğusu olmaksızın ilimden istifade anlamı çıkarılabilir. Hemen bu yıllarda Telif ve Tercüme Heyeti oluşturulmuştur. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’in de başkanlık yaptığını gördüğümüz 1926’ya kadar devam eden ve daha sonra yerini Talim ve Terbiye Dairesine bırakan Telif ve Tercüme heyetlerinde okul kitaplarını derleme ve bazı eserlerin çevirisi yapılmıştır⁹³. Bu heyetin yaptığı ve yapacağı çeviriler için seçtiği eserler kültürel inşa hakkında ipuçları verir, eserlerin ideolojiye uyumluluğu göze çarpar. Yani kaynak metin de amaç çerçevesinde kullanılır. Burada menfaatten ne anlaşıldığı, kurtuluşun nasıl gerçekleşebileceği konusunda Cumhuriyet kadrolarının düşünceleri de önemlidir. Unutulmamalıdır ki medeniyetin sıket merkezi olarak Batı görülmektedir. Cumhuriyet dönemindeki tercüme anlayışı bu noktada Tanzimat Dönemi ile benzeşir. Fakat 1950’lerden itibaren bir ayrışma söz

⁹² Hirsch, “Bern Sözleşmesi”, s.139.

⁹³ Kayaoğlu, a.g.e., s.195-276.

konusudur. Bu farklılık, 1950'lere kadar, siyasi-ideolojik dönüşümde tercümenin yeridir. Batılı müelliflerinin eserlerini Türkçeye çeviren yayıncıları, iyelere ücret ödemekten muaf tutmanın Türkiye'ye Batı kültürünün aktarımını kolaylaştıracağı gerçeğinden hareketle Batı eserlerinden istifadenin yanında Batı kültürüyle de bütünleşmek istemenin bir diğer amaç olduğu ortadadır.

IV. Bern Birliğine Katılım İçin Hükûmete Yetki Kanunu'nun Verilmesi

Atatürk'ten sonra da bir vakte kadar tercüme konusundaki tutum devam ettirilmiştir. Fakat hâlâ yürürlükte olan 1910 Hakk-ı Telif Kanunu ihtiyaçlara cevap veremiyor, Türk yazarların dünyada tanınmasıyla uluslararası düzeyde haklarının korunması için seslerini yükseltmeye başlamaları aynı zamana denk geliyordu. Hatırlanacağı üzere telif haklarıyla alakalı 1926'da Bern Sözleşmesi'ne katılım için de 1927'de kanun taslakları gündeme gelmişti. Aradan yıllar geçtikten sonra 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında toplanan Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde konu ile ilgili ciddi adımlar ancak atılabildi. Burada başka birçok konuya değinilirken konumuzla alakalı Bern Birliğine katılım ve telif haklarıyla ilgili yeni bir kanun yapılmasına ilişkin kararlar alındı⁹⁴. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, kongrenin kapanış konuşmasında, alınmış kararların çoğunun kanunlaşacağını beyan etti⁹⁵. Bu, yeni bir umuttu. Beş gün sonra gazetelerde telif hakları düzenlenmesi ve tercüme hakkı saklı kalmak koşuluyla Bern Sözleşmesi'ne katılım sağlanacağı ile ilgili yeni kanun düzenlemeleri için harekete geçildiği haberleri çıktı⁹⁶. Bunlar doğrudu. 10 Mayıs 1939'da 81/3710 numaralı tezkere ile Maarif Vekâleti, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine bir yazı gönderdi. "Hukuk Fakültesinin alakalı profesör ve doçentlerinden bir komisyon teşkil edilerek esbâbımücibesi ile birlikte yeni ve tam bir telif hakkı kanununun yapılması" talimatı verildi. Ayrıca "Müellifin haklarının ve kitabın haysiyeti ile müellifin mesleki şerefine korunmasına dikkat edildiği kadar ammenin istifadesi ve kanunun tatbik kabiliyeti ile müeyyideleri de düşünölmeli ve tercüme hakkı mahfuz kalmak sureti ile beynelmilel konvansiyona (Bern Birliğine) iltihak

⁹⁴ Kongre raporları, teklifler ve müzakere zabıtları için bk. **Birinci Türk Neşriyat Kongresi**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara 1997, s.3-125.

⁹⁵ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1939, s.9; **Ulus**, 6 Mayıs 1939, s.6; **Vakit**, 6 Mayıs 1939, s.3.

⁹⁶ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1939, s.3; **Ulus**, 12 Mayıs 1939, s.2; **Vakit**, 12 Mayıs 1939, s.3.

etmemiz göz önünde tutulmalıdır” deniyordu⁹⁷. Anlaşılacağı üzere çeviri hakkındaki tutum devam ettirilmekteydi. Hazırlanacak kanun, Hakk-ı Telif Kanunu'nun tadili olmayacak “yepyeni” bir kanun olacaktı⁹⁸. Kanun taslağı için Dekan Ali Fuat Başgil'in başkanlığında Ebül'ula Mardin, Andreas B. Schwarz, C. Crozat, Ernst Hirsch, Yavuz Abadan ve Halil Aslanlı'dan oluşan komisyon kuruldu. Proje taslağı görevi Ernst Hirsch'e verildi ve bir taslak hazırlandı⁹⁹. 1941'de ise Maarif Vekâletine taslak teslim edildi ancak taslağı hazırlayan Ernst Hirsch'in ifadesi ile “Millî Eğitim Bakanlığının yazı masası çekmecelerinde unutulup gitti¹⁰⁰.” Böylece konuyla alakalı ikinci kanunlaştırma hareketi de başarısız oldu.

Ernst Hirsch her ne kadar unutulup gitti dese de bu planlı bir erteleme hareketiydi. Çünkü 1938'in sonunda Maarif Vekilliğine atanan ve bu makamda 1946'ya kadar kalacak olan Hasan Ali Yücel, çeviriye büyük önem verecekti. Maarif Vekilliği bünyesinde bir Tercüme Heyeti oluşturulmuş, bu heyet 28 Şubat 1940'da ilk toplantısını yapmış ve tercüme işi plana bağlanmıştı¹⁰¹. Çünkü Hasan Ali Yücel'in 1940'da Tercüme Dergisi'nin ön sözünde belirttiği gibi “Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının millî kütüphanemizde bulunmayışı” gelişigüzel çalışıldığının acıklı bir deliliydi. Bu cümle, çeviriye neden bu kadar önem verildiğinin cevabı niteliğinde olabileceken tek sebep dünya şaheserlerinden yoksun oluş değildi. Aynı satırlardaki “Kültür tanışkanlığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur. Bizde de aynı hal vaki oluyor” cümlesi, çevirinin bir kültür planlayıcısı olarak düşünüldüğünü de göstermektedir. Yine aynı satırlarda tercümenin zihni, fikri ve medeni bir uyum olduğunun belirtilmesi, çevirilerin hem büyük bir eksiğe cevap verme hem de kültürel ve fikri bir inşa olarak düşünüldüğünü ortaya koyar¹⁰².

⁹⁷ Ernst Hirsch, “Fikri Eserler Hakkında Kanun Projesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C VII, S 2-3, 1941, s.429.

⁹⁸ Ernst Hirsch, **Hatıralarım, Kayzer Dönemi-Weimar Cumhuriyeti-Atatürk Ülkesi**, Sevinç Matbaası, Ankara 1985, s.303.

⁹⁹ Hazırlanan kanun taslağı için bk. Hirsch, “Fikri Eserler Hakkında Kanun Projesi”, s.456-504; Ernst Hirsch, **Hukuki Bakımdan Fikri Say**, Cilt II, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul 1943, s.5-65.

¹⁰⁰ Hirsch, **Hatıralarım, Kayzer Dönemi-Weimar Cumhuriyeti-Atatürk Ülkesi**, s.307.

¹⁰¹ İsmet İnönü Dönemi Tercüme Bürosu faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bk. Kayaoglu, **a.g.e.**, s.277-310.

¹⁰² Hasan Ali Yücel'in önsözü için bk. **Tercüme**, C I, S 1, 19 Mayıs 1940, s.1-2.

Gerçekleştirilmek istenen “Türk Hümanizmi”nin bir ayağının çeviri eserlerde olması, Bern Sözleşmesi’ne katılmamak için yeter sebeptir.

Hasan Ali Yücel’in Ağustos 1946’da görevinden istifa etmesinin ardından yerine Haziran 1948’e kadar Reşat Şemsettin Sirer, ondan sonra da Mayıs 1950’ye kadar Hasan Tahsin Banguoğlu getirildi. Değişen sadece bu isimlerle zihniyetler değildi. II. Dünya Savaşı’ndan sonra gerek Türkiye’nin gerek dünyanın yüzü yeni bir çehreye büründü. Ayrıca Türk yazarlar da artık haklarının uluslararası düzeyde korunmasını istemeye ve serbest çeviri etkinliğinin Türk kültürü üzerindeki olumsuz etkilerini tartışmaya başlamışlardı. İşte tam da bu sıralarda sonuç alınacak bir adım atıldı. 1948’de Ernst Hirsch’e yeniden konuyla alakalı bir başvuru yapıldı. Bu kere Millî Eğitim Bakanlığı değil Adalet Bakanlığı başvurdu¹⁰³. Adalet Bakanı Fuat Sirmen, elindeki eski taslağı gözden geçirmesini ve “en zorunlu olan hacme indirmesini”, yani “eser sahibinin eserinden ekonomik yarar sağlamasıyla ilgili sözleşmelere ait hükümleri çıkarmasını” ve taslağı Bern Sözleşmesi’nin Brüksel’de gözden geçirilmiş metnine uydurmasını Ernst Hirsch’den istedi. Ernst Hirsch gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra 1948 yılı sonunda taslağı Adalet Bakanlığına teslim etti. Fakat taslak, o yıl ya da sonraki yıl değil ancak 1950 seçimlerinden sonra 27 Eylül 1950’de hükümet tasarısı olarak TBMM’ye sunuldu¹⁰⁴. Telif haklarıyla alakalı bir kanun kabul edilmeden, daha doğrusu bu arada 5777 sayılı kanun, 28 Mayıs 1951’de kabul edildi. Bu kanun “Edebiyat ve sanat eserlerini koruma için kurulan Bern Birliğine katılma hususunda Hükûmete yetki verilmesine dair” kanundu¹⁰⁵. 5777 sayılı

¹⁰³ Ernst Hirsch bu başvurunun sebebini hatıralarında 16 Haziran 1948’de *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan Halide Edip Adıvar’ın bir yazısına dayandırmaktadır. Esasında bu yazı değil bir mektuptu ve *Cumhuriyet* gazetesi bunu sütunlarına taşımıştı. Halide Edip Adıvar, “kabinenin muharrir ve edip olarak bilinen bakanlarına ve Millet Meclisi azalarına” gönderdiği bu mektupta Hakk-ı Telif Kanunu’nun yetersizliğinden bahsettiği gibi “serbestçe tercüme” hakkının da artık terk edilmesi gerektiği üzerinde duruyor ve Türkiye’nin Bern Birliğine katılmasını istiyordu. Bk. **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1948, s.1-4.

¹⁰⁴ Hirsch, **Hatıralarım, Kayzer Dönemi-Weimar Cumhuriyeti-Atatürk Ülkesi**, s.430-434.

¹⁰⁵ 5777 sayılı kanun şöyledir: “9 Eylül 1886’da imzalanarak 4 Mayıs 1896’da Paris’te, 13 Kasım 1908 Berlin’de, 20 Mart 1914’de Bern’de, 2 Haziran 1928’de Roma’da ve 26 Haziran 1948’de Brüksel’de tadil ve itimam edilmiş olup da aslının örneği ve Türkçe metni bu kanuna ilişik bulunan edebiyat ve sanat eserlerini koruma için kurulan Bern Birliği Sözleşmesi’ne; bu sözleşmenin sekizinci maddesi yerine, Türkçeye yapılacak tercümelere ilgilendirmesi nispetinde, 1896’da Paris’te yeniden gözden geçirilmiş olan 1886 Birlik Sözleşmesi’nin beşinci maddesinin hükümleri konmak kaydıyla 1 Ocak 1952 gününden itibaren hüküm ifade etmek üzere katılmak ve sözleşme hükümlerinin gerektirdiği işlemleri

kanun Bern Sözleşmesi’ne, Türkçeye yapılacak çevirileri ilgilendirmesi nispetinde, 1948 Brüksel tadilatının sekizinci maddesi yerine 1896’da Paris’te yeniden gözden geçirilmiş olan 1886 birlik sözleşmesinin beşinci maddesinin hükümlerinin konulması kaydıyla katılma yetkisi veriyordu. Fakat kanunun Bern Sözleşmesi’nin maddesini açıklayan bölümüne “Bern Anlaşmasının 1896’da Paris’te tadil edilen 5inci maddesi” başlığı atılmış, 1886 maddesi aynen geçirilmiştir¹⁰⁶. Hükûmete verilen bu yetki kanunun ardından ise Ernst Hirsch’in taslağı, üzerinde yapılan birkaç küçük değişiklikle 5 Aralık 1951’de 5846 numaralı “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” adı ile kabul edilmiştir¹⁰⁷.

Lozan Antlaşması’nda aynı maddede kabul ettiği taahhütlerden sınaî mülkiyete dair olanını, 8 Ekim-6 Kasım 1925’te Lahey’de düzenlenen uluslararası sınaî mülkiyet konferansına katılarak bundan beş yıl sonra 15 Mayıs 1930’da 1616 sayılı kanunla hükme bağlayan Türkiye’nin edebî

---

yapmak ve tedbirleri almak için Hükûmete yetki verilmiştir.” Bk. **Resmî Gazete**, S 7824, 2 Haziran 1951, s.1257-1262.

¹⁰⁶ 1886 metni beşinci madde İngilizce metin üzerinden tarafımızca şöyle çevrilmiştir: “(1. Fıkra) Birlik ülkelerinden birisinin vatandaşı olan yazarlar veya unvan olarak onların vârisleri, Birlik ülkelerinden birisinde orijinal çalışmanın yayınlanmasından on yıllık bitim süresine kadar diğer ülkelerde eserlerinin çevirisinin yapılması veya yetkili olmalarının özel haklarına sahip olacaklardır. (2. Fıkra) Bitmemiş hâlde yayınlanan eserler için (fasiküller), on yıllık bir süre orijinal eserin son parçasının yayınlanma tarihinden itibaren başlayacaktır. (3. Fıkra) Özel kişiler, edebiyat veya bilim toplulukları tarafından yayınlanan bülten veya koleksiyonlara ek olarak aralıklarla yayınlanan birkaç ciltten oluşan çalışmalar için, her bir cilt, bülten ve koleksiyon, on yıllık bir dönem içerisinde ayrı bir eser olarak kabul edilecektir. (4. Fıkra) Bu maddenin ön gördüğü durumlarda ve koruma şartları veya hesaplamalar için eserin yayınlandığı 31 Aralık eserin tarihi olarak kabul edilecektir.” Bu maddenin ilk fıkrası 1896’da Paris’te tadil edilmiştir. 1896 tadilatı Türkçeye şöyle çevrilebilir: “İttihada dâhil memleketlerden birine mensup olan müellifler yahut bunların halefleri, asıl eser üzerindeki hakkın devamı müddetince diğer memleketlerde, eserlerini bizzat tercüme etmek hakkını münhasıran haizdirler. Bununla beraber bu tercüme hakkı asıl eserin ilk defa aleniyet kesbetmesinden itibaren on senelik bir müddet zarfında müellifi tarafından ittihat memleketlerinden birinde himayesi talep olunan lisanda bir tercüme neşredilmek veyahut ettirilme suretiyle istimal olunmamışsa sakit olur.” 1886 Bern Sözleşmesi ve 1896 Paris tadili orijinal Fransızca metni için bk. **Actes de la Conférence Réunie à Paris (15 Avril-4 Mai 1896)**, p.2-220; İngilizce çeviriler için bk. **The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986)**, p.228; 1896 tadilatı beşinci maddesinin tercümesi için bk. Ernst Hirsch, “Türkiye’de Tercüme Hakkının Veçhi Tekâmülü”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C V, 1939, s.61-62.

¹⁰⁷ **Resmî Gazete**, S 7824, 2 Haziran 1951, s.1257-1262.

mülkiyet konusunda 1951'e kadar somut adımlar atmaması, bize göre yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlerden ötürüdür¹⁰⁸.

---

¹⁰⁸ Bu kanun ile Türkiye, geçerlilik tarihini Lahey Konferansı'na kadar dayandırıp, sınıî mülkiyet ile ilgili Paris Sözleşmesi'nin ve fabrika ve ticaret markalarının uluslararası tescili için 14 Nisan 1891 Madrid Anlaşması'nın 6 Kasım 1925 Lahey tadilatına katılımına dair yetki vermiştir. Kanunun yayımlandığı *Resmî Gazete* için bk. **Resmî Gazete**, S 1506, 29 Mayıs 1930, s.8989-8995. Lahey Konferansı için bk. **Actes de la Conférence Réunie à La Haye (8 Octobre-6 Novembre 1925)**, Bureau International de l'Union, Berne 1926, p.9-631.

SONUÇ

Türkiye edebî, ilmî ve artistik eserlerin himayesini öngören Bern Sözleşmesi’ne katılmayarak belirli bir süre bu sözleşmenin yükümlülükleri dışında kalmıştır. Tabi bu yükümlülüklerin dışında kalmak, yükümsüzlükten kendi menfaatine göre faydalanmak anlamına gelmektedir. Bu menfaatlerin çerçevesi siyasi, adli, kültürel, ekonomik ve ideolojik birçok alanda yeniden yapılanma sürecine girilen yıllarda, medeniyetin ağırlık merkezi olarak görülen Batı’yla uyum ile çizilir. Ancak menfaat tek taraflı, sadece Türkiye’nin değil, medeniyetine erişilmeye çalışılan Batı’nındır da denilebilir. Çünkü bu erişim hareketi, Batı’nın yazını vasıtasıyla kültürü ve düşüncü ile beraber birçok kavramının da ülkeye girmesinin hızlanması demektir.

Kültürün taşıyıcısı ve alışverişinin hızlandırıcısının dil olduğu düşünülürse medeniyetin ağırlık merkezi Türkçe konuşmadığı için çevirinin ön plana çıkması olağandı. Medeniyetin bir bütün olduğu düşüncesiyle çeviri etkinliğine hız kazandırmak kültürel amacın bir parçası olmuştur. Türkiye’nin bu bütünlükteki yerini alması kendiliğinden olmasının beklenemeyeceği bir durumdu ve inkılabın doğası gereği hızlı ve etkili çözüm gerekiyordu. Kültürlerarası iletişim araçlarının önemlilerinden biri çeviriydi. Türkiye, medeniyetin ağırlık merkezi olarak Batı’yı, bu medeniyetten en kolay şekilde istifade olarak da onların yazınlarından yararlanmayı görmüştü. Buradan da çevirinin bir ideoloji planlayıcısı olarak düşünüldüğü söylenebilir. Halka mal edilmesi aşamasında serbest çeviri etkinliği ya da bu etkinliğin önündeki engellerin kaldırılması, ideolojiyi kitlelere taşıma konusunda kolaylık sağladı. Bu durum Türkiye’nin siyasi-ideolojik tutumuyla birlikte değerlendirilmeli, yenileşmenin kurumsal ve toplumsal alanda ivme kazandığı bir dönemle birlikte düşünülmelidir. Unutulmamalıdır ki devlet eliyle tercüme edilen eserlerin hepsi bilinçli tercihler çerçevesindedir. Atatürk dönemi itibariyle Bern Sözleşmesi’ne katılmak için herhangi bir kanunun çıkarılmamasının nedenleri, ideolojinin kuruluşu ve halka mal edilmesi çabası dairesinde değerlendirilmelidir.

Atatürk’ten on iki yılı aşkın bir zaman sonra sözleşmeye katılım ve telif hukuku konusunda nihayet kanun yapılmasının da nedenleri vardır. Bu, onun ölümünden sonra Ağustos 1946’ya kadar Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in politikaları ile alakalıdır. Bilindiği üzere bu dönemde çeviri etkinliği hız kazanmıştır. Bu hızın düşmesine neden olabilecek herhangi bir

yükümlülüğün kabulünde ağırdan alınması olağandır. Onun istifasından sonra aradan çok geçmeden Adalet Bakanlığı 1948'de konuyla alakalı kanun taslakları hazırlanması için adım atmış, taslaklar hazırlanmış ve ilgili oldukları encümenlere gönderilmiş, ilgili kanunlar ancak Demokrat Parti döneminde yapılmıştır. 1946 sonrasının Türkiye'de ideolojinin yeni bir dönemeci olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir.

İktisadi amaç ortadadır. Konuyla alakalı herkesin üzerinde birleştiği en önemli nokta yapılacak çeviriler için müelliflerin ya da yayınevlerinin, bunlar özel ya da tüzel kişiler olsun, çevirmeyi düşündükleri eserlerin hak sahiplerine bedel ödemelerinin önüne geçmektir. Aksi hâlde diğer dillerden ülkeye eser kazandırma yavaşlayacaktı. Telif ve Tercüme Heyeti'nin, Talim Terbiye Dairesi'nin ya da Tercüme Bürosu'nun yaptığı her çeviri için hak sahiplerine bedel ödemesi, bütçeye külfet oluşturacaktı. Fakat serbest çeviri etkinliği bir süre sonra Türk müellifler tarafından Türk eserlerin dünyanın çeşitli yerlerinde az çok rağbet görmeye başlamasıyla paralel olarak eleştiri konusu yapıldı. Bern Sözleşmesi'ne katılma sürecinde bu itirazlar önemliydi. Buradan Türkiye'de çeviri etkinliğinin dönemsel ihtiyaçlar doğrultusunda geliştiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bern Sözleşmesi, Türk Telif Hakkı Kanunu'nun şekillenmesinde de rol oynamıştır. Çünkü sözleşmeye katılım ile telif hukuku aynı anlarda gündeme gelmiş, birlikte ele alınmış, birbirinden bağımsız düşünülmemiştir. Gecikmeye dair yapılan bazı yorumlarda ise gecikmenin nedenlerinden ziyade doğrudan gecikmenin kendisi ele alınmış, konuyu tarihi-siyasi-ekonomik ve ideolojik boyutuyla birlikte yorumlamak yerine sadece ilgili yasanın çıkarılmaması eleştirilmiştir. Hatta ilgili yasanın çıkarılmasındaki gecikmeden Türkiye'nin fikir-sanata verdiği değere dair bazı çıkarımlar bile yapılmıştır. Gecikmeye bakarak Türkiye'nin fikir-sanata verdiği öneme dair çıkarım yapılması, yanlış ve haksız bir çıkarımdan öteye gidemeyeceği gibi konunun geçmişi incelendiğinde Türkiye'nin birçok sebebi olduğu görülecektir.

KAYNAKÇA

Actes de la 2me Conférence Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques Réunie à Berne (7 Au-18 Septembre 1885), Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1885.

Actes de la 3me Conférence Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques Réunie à Berne (6 Au-9 Septembre 1886), Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1886.

Actes de la Conférence Internationale pour la Protection des Droits d'Auteur Réunie à Berne (8 Au 19 Septembre 1884), Imprimerie K.-J. WYSS, Berne 1884.

Actes de la Conférence Réunie à Berlin avec les Actes de Ratification (14 Octobre-14 Novembre 1908), Bureau de l'Union Internationale Littéraire et Artistique, Berne 1910.

Actes de la Conférence Réunie à Paris (15 Avril-4 Mai 1896), Bureau International de l'Union, Berne 1897.

Actes de la Conférence Réunie à Rome (7 Mai-2 Juin 1928), Bureau de l'Union Internationale pour la Protection des Œuvres Litteraires et Artistiques, Berne 1929.

Bern Sözleşmesi, Çev. İlhan Akipek, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1950.

Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, (Paris Act of July 24, 1971, as Amended on September 28, 1979), WIPO Publication, Geneva 1996.

Birinci Türk Neşriyat Kongresi, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara 1997.

Bulletin de l'Association Littéraire Internationale, Numéro 14, Paris, Avril 1882.

Bulletin de l'Association Littéraire Internationale, Numéro 18, Paris, Novembre 1883.

Convention de Berne Revisée (13 Novembre 1908), Protocole Additionnel (20 Mars 1914), Bureau de l'Union Internationale pour la Protection des Œuvres Litteraires et Artistiques, Berne 1929.

Cumhuriyet, 12 Mayıs 1939.

Cumhuriyet, 16 Haziran 1948.

Cumhuriyet, 6 Mayıs 1939.

Documents de la Conférence Réunie à Bruxelles (5 Au-26 Juin 1948), Bureau de l'Union Internationale pour la Protection des Œuvres Littéraires et Artistiques, Berne 1951.

Düstur (Tertip Dışı), Matbaa-i Amire, İstanbul 1282.

Düstur, I. Tertip, Cilt I.

Düstur, I. Tertip, Cilt II.

Düstur, II. Tertip, Cilt II.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1953.

38

Hikmet, Sait, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1072, 8 Kânunuevvel 1327, s.131-140.

Hikmet, Sait, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1075, 19 Kânunuevvel 1327, s.196-199.

Hikmet, Sait, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1081, 19 Kânunuevvel 1327, s.348-354.

Hikmet, Sait, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1089, 5 Nisan 1328, s.531-537.

Hikmet, Sait, "Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye Hakkında", **Servet-i Fünûn**, S 1091, 19 Nisan 1328, s.584-591.

Hikmet, Sait, **Mülkiyet-i Edebiye ve Fenniye**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara 1339 (1923).

Hirsch, Ernst, "Bern Sözleşmesi", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XII, S 1, 1950, s.130-145.

Hirsch, Ernst, "Fikri Eserler Hakkında Kanun Projesi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt VII, S 2-3, 1941, s.429-504.

Hirsch, Ernst, "Türkiye'de Tercüme Hakkının Veçhi Tekâmülü", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt V, 1939, s.46-62.

Hirsch, Ernst, **Hatıralarım, Kayzer Dönemi-Weimar Cumhuriyeti-Atatürk Ülkesi**, Sevinç Matbaası, Ankara 1985.

Hirsch, Ernst, **Hukuki Bakımdan Fikri Say**, Cilt II, İktisadi Yürüyüş Matbaası, İstanbul 1943.

Kayaoğlu, Tacettin, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.

Kumsar, İsmail Alper, “Servet-i Fünûn’a Muhalif Bir Süreli Yayın: İrtika”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S 38, 2015, s.179-200.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, Cilt I-VIII, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Lozan Telgrafları I (1922-1923), Haz. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

Nur, Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, Cilt III, Altındağ Yayınevi, İstanbul 1967.

Öztrak, İlhan, “Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Korunması Yönünden Pozitif Hukuktaki Tarihi Gelişim”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXV, S 3, 1970, s.1-7.

Records of The Diplomatic Conference For The Revision of The Berne Convention (Paris, July 5 to 24, 1971), WİPO Publication, Geneva 1974.

Records of The Intellectual Property Conference of Stockholm (1967), Cilt I-II, WİPO Publication, Geneva 1971.

Resmî Gazete, 13 Aralık 1951.

Resmî Gazete, 16 Haziran 1930.

Resmî Gazete, 2 Haziran 1951.

Resmî Gazete, 26 Haziran 1930.

Resmî Gazete, 29 Mayıs 1930.

Röthlisberger, Ernst, **Gesetze über das Urheberrecht in allen Ländern, nebst den darauf bezüglichen Internationalen Verträgen und den**

Bestimmungen über das Verlagsrecht, Verlag von G. Hedeler, Leipzig 1902.

Schwarz B., Andreas, “Yabancı Memleketlerde Telif Hukukunun Bugünkü Durumu”, Çev. Bülent Davran, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt VII, S 2-3, 1941, s.519-540.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Tercüme, 19 Mayıs 1940.

Tevhîd-i Efkâr, 13 Şevval 1341 (29 Mayıs 1339).

Tevhîd-i Efkâr, 14 Şevval 1341 (30 Mayıs 1339).

Tevhîd-i Efkâr, 20 Şevval 1341 (5 Haziran 1339).

The Berne Convention, (For the Protection of Literary and Artistic Works from 1886 to 1986), International Bureau of Intellectual Property, Geneva 1986.

40

Türkçe Sözlük, Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 10 Nisan 1926.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 16 Şubat 1929.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 21 Mayıs 1927.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 23 Mayıs 1951.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Gizli Celse Zabıtları, 1 Kânunusani 1338 (1 Ocak 1922).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 20.118.1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0., Yer No: 220.481.3.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 18.23.14.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 24.27.6.

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 30.56.6.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 27.74.17.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1., Yer No: 28.17.19.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.2., Yer No: 11.31.9.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA), Bâbı-ı Alî Evrak Odası (BEO), 3312/248332.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD.), nr: 1850/1.**

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezâreti Tahrîrat Kalemi (HR. TH.), nr:
52/79.**

Ulus, 12 Mayıs 1939.

Ulus, 6 Mayıs 1939.

Vakit, 12 Mayıs 1939.

Vakit, 6 Mayıs 1939.

